

Dr. D. Holwerda

Uit Egypte heb ik mijn zoon geroepen.

De kern van de 'Openbaring aan Johannes'

© 2006 Uitgeverij Kok - Kampen www.kok.nl
Omslagontwerp Peter Slager ISBN 90 435 1282 6
ISBN-13 978 90 435 1282 4 NUR 707

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Inhoud

Woord vooraf	7
1 Sodom, Egypte, Babel	9
2 Het beest dat zelf ook een van zijn eigen zeven koppen is, en bovendien de achtste	11
3 Het intermezzo tussen Op. 9, 21 en Op. 11, 15	14
4 ‘...als eertijds bij Egypte’, Jes. 10, 26	18
5 ‘Dagen van vergelding’, Lc. 21, 22	22
6 Uittocht uit ‘Babel’ (= Jeruzalem), Op. 7	26
7 Het Lam als herder met de boekrol, Op. 5 en 7, 17	30
8 Belangrijke gebeurtenissen tijdens de reis	35
9 De Satan op aarde, Op. 12	37
10 Alles wat de Vader Mij gegeven heeft	40
11 Kudde en schapen	46
12 Wat staat de uitgeleiden te wachten?	48
13 De Satan gebonden en weer losgelaten. Gog en Magog, Op. 20	54
14 De bruidstooi	56
Excurs Bileam	60
Aanhangsel 1 Mattheüs’ splitsing van Jezus’ eschatologische rede	64
Aanhangsel 2 Uw broederschap in de wereld	75

Woord vooraf

Het boekje dat voor u ligt, bevat niet een doorlopend commentaar op de tekst van Openbaring.

In een aantal artikelen¹ had ik vroeger al de opvatting verdedigd, dat de eerste negentien hoofdstukken van dit bijbelboek gaan over de joodse oorlog^r (66-70) en dat het geschreven is in de herfst van 67. Die uitleg wordt hier nader ondersteund.

Bovendien was mij inmiddels nog duidelijker geworden, dat de uitleiding van de christgelovige gemeente uit ‘de grote verdrukking’ (Op. 7), waaronder zij van de kant van de nationalistisch-opstandige Joden te lijden had, het grote lichtpunt vormt te midden van het verschrikkelijke gericht dat aan het ongeloovige Israël wordt voltrokken. Dat blijkt al aanstonds daaruit, dat de visioenen die Johannes in de hemel te zien krijgt, *beginnen* met het - ik zou haast zeggen: vertwijfeld - zoeken naar een herder die bevoegd is Gods kudde, zijn nieuwtestamentische ‘zoon’, uit te leiden (Op. 5, 1-5).

Dit gegeven en de overweging dat Jeruzalem in Op. 11, 8 als ‘Egypte’ wordt betiteld, brachten mij ertoe, de titel voor dit boekje te ontlenen aan Hos. 11, 1, aangehaald in Mt. 2, 15, waar de profeet terugblijkt op Ex. 4, 22.23.²

In veertien hoofdstukken heb ik gepoogd uit te leggen, waarover het in Openbaring gaat, t.w. het oordeel over het Israël dat Christus verwerpt; en tevens waarom het gaat in dit boek, t.w. de christenen-in-druk te bemoedigen door hun een toekomst-in-vrijheid in uitzicht te stellen. Aandacht is daarbij met name

1 Nu te vinden in *De Schrift opent een vergezicht*, Kampen 1998, 336-398, verderop in dit boekje aangehaald als *Vergezicht*.

2 Zie ook hieronder blz. 73.

gegeven aan de oudtestamentische achtergrond. Men kan m.i. het Nieuwe Testament, en met name dit boek, niet verstaan zonder thuis te zijn in wat God onder het Oude Testament had gedaan.

Aan de Bileam-figuur, die we in dit boek enkele malen tegenkomen, heb ik een excurs gewijd.

Verder zijn twee aanhangsels toegevoegd. Het eerste is een gedeelte uit een vroeger gehouden lezing over de eschatologische rede bij Mattheüs, wiens evangelie op bepaalde punten m.i. verwantschap met Openbaring vertoont. Het tweede is een (nog niet gepubliceerd) artikel over een tekst uit de eerste brief van Petrus, die m.i. steun geeft aan de hier door mij gegeven uitleg van 'Babylon'.

Een aantal mensen van wie ik veel steun heb gekregen bij de verwoording van wat ik te zeggen had, wil ik bij dezen van harte bedanken.

Dat is in de eerste plaats mijn vrouw. Met haar had ik in de loop der jaren al veel gesproken over de hier behandelde stof. De eerste proeve van wat ik schreef heeft zij herhaaldelijk gelezen. De verwerking van haar vele kritische opmerkingen heeft tot een begrijpelijker tekst geleid.

Verder heeft - als vanouds - mijn vriend, drs. Ph. Roorda, mij zeer gediend door het aanreiken van tal van aanvullingen en verduidelijkingen.

Ook mijn jongste zoon, Benne, heeft op een aantal punten zinnige opmerkingen gemaakt, die de leesbaarheid ten goede zijn gekomen.

Mijn dank gaat eveneens uit naar Helen Postma-Blom, die mijn getypte tekst met moderne middelen in de door uitgevers tegenwoordig gewenste vorm heeft gegoten.

Zuidhorn, 24 december 2005

1. Sodom, Egypte, Babel

In Op. 11,8 krijgt Jeruzalem, de stad waar de Heer gekruisigd werd, de ‘geestelijke’ namen Sodom en Egypte opgedrukt. Gods stad heeft door wat ze niet alleen Gods Zoon aandoet, maar ook Gods kinderen die Jezus Christus als hun Heiland aanvaarden, meer en meer het karakter gekregen van Sodom, de goddeloze stad die God in Abrahams dagen vernietigde, en van Egypte, het land dat Israël na Jozefs dood onderdrukte en door kindermoord wilde uitroeien.

‘Meer en meer’ zei ik. Want reeds in Jesaja’s dagen was de goddeloosheid in Israël, en met name in Jeruzalem, zo erg geworden, dat deze profeet de bestuurders aansprak als ‘bestuurders van Sodom’ en de bevolking als ‘volk van Gomorra’, Jes. 1, 10.

Toen Jezus vlak voor zijn dood aan zijn leerlingen het oordeel aankondigde dat Jeruzalem zou treffen, had Hij een vergelijking getrokken niet alleen met de zondvloed (Mt. 24, 37-39)¹, maar ook met de ondergang van Sodom (Lc. 17, 28-33).

Gods oordeel over Sodom en dat over Egypte hebben deze trek gemeen, dat in beide gevallen een bevrijding plaats vindt: de rechtvaardige Lot wordt door engelen uit Sodom weggehaald²; Gods volk, Israël, wordt door Mozes uit Egypte weggeleid. Beiden, Lot en Israël, worden gespaard voor het gericht dat God aan de goddelozen voltrekt.

Verderop in Openbaring, t.w. in 16, 19-19, 5, wordt nóg een

1 Over Jezus’ aankondiging van Jeruzalems verwoesting in Mt. 24 zie *Vergezicht* 345 vlgg.

2 In 2 Petr. 2, 6-9 wordt aan dat feit een belofte en een waarschuwing ontleend met het oog op het komende gericht.

stad genoemd die aan Gods oordeel ten prijs viel, en waaruit het oude Israël werd weggehaald: Babel. Aan die uitleiding van eertijds, die terugkeer uit de ballingschap, wordt daarbij ook uitdrukkelijk herinnerd in 18, 4 met citaten uit Jer. 50, 8 en 51, 6.45, vgl. ook Jes. 48, 20 en 52, 11. Na wat we van de ‘geestelijke’ benamingen Sodom en Egypte vaststelden, nl. dat ze op *Jeruzalem* worden betrokken, ligt het voor de hand ook de ‘mysterieuze’ naam Babylon in Op. 17, 5 als een benaming van *Jeruzalem* op te vatten.³

Nu heeft men deze uitleg vrijwel unaniem verworpen.⁴ Dat is te wijten aan een enigszins verklaarbaar misverstand. In 17, 9 krijgt Johannes te horen: ‘De zeven koppen van het beest, waarop de vrouw zit, zijn zeven bergen.’ Nu was het oude Rome op zeven heuvels gebouwd. En dat heeft nagenoeg alle exegeten ertoe verleid te kiezen voor de uitleg ‘Babylon = Rome’.

Dat is echter niet te rijmen met wat volgt in de verzen 10 en 11, zoals ik vroeger al heb aan getoond.⁵ Wat ik toen heb betoogd wil ik in het volgende hoofdstuk in ’t kort herhalen. Het is namelijk van essentieel belang voor het recht verstaan van heel dit laatste bijbelboek.

3 In Jes. 51, 9-11 wordt de uitleiding uit Babel vergeleken met die uit Egypte: ‘Waak op, waak op, bekleed u met sterkte, gij arm des HEREN! Waak op als in de dagen van ouds, van de geslachten uit de voortijd! Zijt gij het niet, die Rahab (= Egypte) neergehouwen, de zeedraak doorboord hebt? Zijt gij het niet, die de zee hebt drooggelegd, de wateren van de grote diepte; die de diepten der zee hebt gemaakt tot een weg, een doortocht voor verlost? De vrijgekochten des HEREN zullen wederkeren en met gejubel in Sion komen; eeuwige vreugde zal op hun hoofd wezen, blijdschap en vreugde zullen zij verwerven, kommer en

4 Soms ondanks het besef dat er toch veel is dat juist voor Jeruzalem pleit. Zie *Vergezicht* 393 noot 13.

5 *Vergezicht* 386 vlg.

2. Het beest dat zelf ook een van zijn eigen zeven koppen is, en bovendien de achtste

De verzen 9-11 van Op. 17 luiden als volgt: ‘(9) De zeven koppen’ (t.w. van het beest uit v. 3) ‘zijn zeven bergen¹, waar de vrouw op zit. (10) En het zijn zeven koningen. De (eerste) vijf zijn gevallen, (van de overige twee) houdt de een nog stand, de ander is nog niet gekomen. En wanneer die komt, moet hij maar kort stand houden. (11) En het beest dat was en niet is, is tevens de achtste. Het is ook een van de zeven, en gaat zijn ondergang tegemoet.’

Op het eerste gezicht lijkt dit volslagen abracadabra. Maar wel kan men vaststellen, dat kennelijk elke kop niet alleen een berg, maar tevens een koning uitbeeldt. Dat wijst er m.i. op, dat bij elk van de zeven bergen een van de zeven koningen behoort. (We zullen dit naderhand bevestigd vinden².) Iedere berg heeft dus een eigen koning.

Dat gegeven nu laat zich niet rijmen met de keizers van Rome. Van hen hoorde niet de een bij de heuvel Aventinus, de ander bij de heuvel Caelius enz. Allemaal regeerden ze over het *heuvelcollectief* dat Rome heet.

‘Gevallen’, d.w.z. gesneuveld, vermoord of verjaagd, zijn bovendien niet zeven achtereenvolgende keizers van Rome. Ook is er onder die zeven niet een die later ook nog eens als achtste optreedt. Om van een identiteit van die laatstgenoemde met het totale beest nog maar te zwijgen.

Verklaren laten zich deze raadselachtige verzen m.i. alleen vanuit de geschiedenis van de joodse opstand die in 66 n. Chr.

1 Door hier met ‘heuvels’ te vertalen wekt de NBV bij mij de verdenking, dat ze

2 Zie hieronder hoofdstuk 5 noot 3.

begon. Tegen de romeinse legers, die vanuit het Noorden te verwachten waren, is men toen allereerst in Galilea en Gaulanitis zeven steden gaan versterken. Die zeven *vestingen*, elk met een eigen *garnizoenscommandant*, zijn de zeven ‘bergen’ met zeven ‘koningen’ die in deze cryptische uitspraak worden genoemd.

Van deze vestingen zijn er, wanneer Johannes dit schrijft, vijf gevallen in de strijd tegen Vespasianus en diens zoon Titus, die in april/mei 67 vanuit het Noorden waren komen oprukken. Het zijn achtereenvolgens Sepphoris, Jotapata, Tiberias, Tarichea en de berg Tabor. De strijd om de zesde vesting, het zwaar versterkte Gamala, duurt dan nog voort. Zo nu is de stand van zaken in september/oktober 67. Als zevende nog te nemen vesting in het Noorden blijft dan over Gischala. Daarop is de aanval dan nog niet geopend. Maar als kort daarop Titus voor deze stad verschijnt, zullen de bewoners reeds een dag daarna de poorten voor hem openen. De bevelhebber, Johannes van Gischala, is namelijk in de nacht daarvoor er met zijn kornuiten heimelijk tussenuit geknepen.

Déze Johannes is het door de apostel Johannes bedoelde ‘beest uit de zee’, waarop de ‘vrouw’, de hoer, zit. Hij was nl. de ziel van het verzet tegen de Romeinen, als het ware de *verpersoonlijking van de staat Israël*, die na de terugkeer uit de babylonische ballingschap niet weer zelfstandigheid en onafhankelijkheid had weten te bereiken³. Maar hij had ook de verdediging van een van zijn ‘koppen’, t.w. de vesting Gischala, op zich genomen. Het is déze ‘kop’ die in Op. 13, 3 ‘dodelijk gewond’ wordt genoemd vanwege de smadelijke aftocht van Johannes uit het door hem te verdedigen Gischala. ‘Maar’, zo heet het verder in 13, 3, ‘zijn wond genas’. Hij begeeft zich nl. naar de hoofdstad, Jeruzalem, om daar de leiding van het verzet op zich te nemen. Zo wordt hij, die al een van de eerdere

3 Vandaar dat in v. 11 van het beest gezegd wordt: ‘dat was en niet is’. De staat Israël was er voor de ballingschap, maar is er sindsdien niet meer.

zeven koppen was geweest, nu ook nog eens de achtste kop.⁴

De vrouw die in 17, 5 'het grote Babylon' wordt genoemd, is Jeruzalem. Maar dan niet de stad, de vesting, maar de *bevolking* van Jeruzalem. Ze is een hoer, omdat ze God, haar wettige man⁵, de rug heeft toegekeerd, al vanouds, maar nu ten volle in de verwerping van zijn Zoon. Zij hecht zich nu aan een eigenmachtig zich opwerpende tiran, Johannes van Gischala, exponent van een aardse staatsmacht.

Dat deze mens - want dat is hij, zie 13, 18 - als 'beest' wordt gekenschetst is niet enkel omdat hij in het belegerde Jeruzalem als een beest zal tekeer gaan. Nee, we hebben hier te maken met een zinspel op Egypte, dat in het Oude Testament met de naam 'Rahab', een mythologische *zeedraak*, werd aangeduid, een monster dat Gods oude Israël verdrukt had en daarom door Jahwe werd gedood, Ps. 89, 11. Vandaar ook, dat er in 13, 1 gesproken wordt van een beest '*uit de zee*'. (Vgl. ook Dan. 7, 2 vlgg.)

4 De historische gegevens betreffende de joodse oorlog zijn in hoofdzaak ontleend aan Emil Schürer, *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ (175 B.C. -A.D. 135)*, Revised and Edited by Geza Vennes and Fergus Millar, vol. I, Edinburgh, 1973, 484-508. Verderop in dit boekje citeer ik dit als Schürer, *a.w.*

5 Zie b.v. Jes. 54, 5; Ez. 16, 8; Hos. 2,1-15. Op te merken valt, dat ook het omslaan van de liefde van het beest en zijn trawanten voor de hoer in haat (Op. 17, 16) getekend wordt naar het voorbeeld van Ez. 16, 39.

3. Het intermezzo tussen Op. 9, 21 en Op. 11, 15

De pas gegeven uitleg van Op. 17, 9-11 vindt steun in het feit dat na hoofdstuk 9 een intermezzo is ingelast. Voordat na de zesde bazuin (9, 13-21) in 11, 15 de zevende (en laatste) bazuin weerklinkt, lezen we in hoofdstuk 10, hoe de apostel Johannes het bevel krijgt, van een sterke engel een geopend boekje aan te nemen en dat op te eten. In aansluiting daarop volgt in 11, 1-14 de laatste *tempelprediking*¹, het optreden van de twee getuigen. Dat nu de *tempel* de plaats van handeling wordt, lijkt erop te wijzen, dat nu de stad Jeruzalem aan de beurt is. En inderdaad is dat het geval. Maar de aanval van Vespasianus' legers op deze stad begint niet aanstonds. Er is een pauze geweest tussen de val van de zeven steden in Galilea en Gaulanitis én de aanval op Jeruzalem². En met die pauze hangt het pasgenoemde intermezzo tussen de zesde en de zevende bazuin samen³.

Ten aanzien van de zeven bazuinen die zich na de opening van het zevende zegel vanaf 8, 1 laten horen, valt op te merken dat ze zijn onderverdeeld in vier en drie. De cesuur tussen die twee groepen wordt in 8, 13 onmiskenbaar gemarkeerd door wat een vliegende arend verkondigt: 'Een drievoudige ramp

1 Hoe sterk dit laatste appèl herinnert aan Jezus' laatste optreden in Lc. 19, 41-21, 38, heb ik aangewezen in *Vergezicht* 385.

2 Zie daarover *Vergezicht* 397 en hieronder blz. 38.

3 Een van de problemen in het boek *Openbaring* is, dat de visionair beschreven gebeurtenissen niet altijd in hun historische orde zijn geplaatst. Zo komt het in 11, 7 aangekondigde beest pas in 13, 1 uit de waterdiepte opduiken. Maar het blijkt dan al genezen van de dodelijke wond die het in 17, 10 nog moet oplopen, t.w. zijn smadelijke aftocht uit Gischala. Dit wat 'springerige' karakter van de opbouw van dit boek maakt het schrijven van een doorlopend commentaar extra moeilijk.

staat wie op de aarde wonen te wachten van de overige bazuin- stoten van de drie engelen die nog op de bazuin gaan blazen.’ Over de eerste vier bazuinen hopen we verderop nog te spreken⁴. Nu eerst over het laatste drietal.

De eerste twee daarvan (de 5^e en 6^e bazuin) hangen nauw met elkaar samen. Bij de vijfde stijgen sprinkhanen als schorpioenen op uit de onderwereld (9, 1-12), die ditmaal niet het veld kaalvreten, maar de mensen pijnigen, en dat *vijf maanden* lang (9, 5). Bij de zesde worden vier engelen *aan de Eufraat* losgelaten (9, 14), wat erop blijkt neer te komen, dat een enorme troep paarden met leeuwenkoppen, die vuur, rook en zwavel spuwen, een derde deel van de mensen die dit gericht treft, doodt.

Twee gegevens trekken in dit gedeelte de aandacht, t.w. de *tijdsbepaling* ‘vijf maanden’ en de *plaatsbepaling* ‘aan de Eufraat’. Het is nl. opmerkelijk, dat Vespasianus vanuit het gebied van de *Eufraat*, Israëls noordgrens (Joz. 1, 4), t.w. vanuit Antiochië, Israël binnentrekt, en dat hij over de verovering van de vestingsteden in Galilea en Gaulanitis precies *vijf maanden* doet, t.w. van april/mei tot september/oktober 67.

Dat de vijfde en de zesde bazuin inhoudelijk nauw samenhangen, lijkt mij duidelijk. Nu is het verloop van Vespasianus’ veldtocht in het Noorden als volgt.

De eerste van de zeven steden, in Op. 17 als ‘bergen’ aangeduid, Sepphoris, halfhartig aan de voorbereidingen voor het verzet begonnen, zet aanstonds de poorten voor hem open. Flavius Josephus, de schrijver van ‘*De joodse oorlog*’, die zelf zegt een strijdmacht van 100.000 Israëlieten te hebben geoefend, had bij Garis, dat ruim drieëneenhalve kilometer van Sepphoris verwijderd is, zijn kamp opgeslagen in afwachting van de aanval van de Romeinen. Maar, zelf al geen veldheer, had hij ook nog eens een inderhaast bijeengeraapt leger onder zijn commando, dat zich met de doorgewinterde romeinse soldaten in de verste verte niet kon meten. Het merendeel van zijn

4 Zie hoofdstuk 8 van dit boekje met daarbij noot 2.

soldaten deserteerde dan ook, nog voordat de vijand zich had vertoond. En Josephus zocht met de rest een goed heenkomen in de stad Tiberias. Het galilese *platteland* was daarmee van alle militaire bescherming ontbloot en lag voor de vijand open. Vespasianus behoefde enkel nog *de resterende forten* te veroveren.

Ik heb de indruk, dat elk van deze twee etappes in de opmars der Romeinen, t.w. het wegvallen van de tegenstand in de galilese vlakte en de verovering van de forten, in een afzonderlijke ‘bazuin’ (of ‘ramp’) is uitgebeeld.

Wat de vijfde ‘ramp’ betreft: er is weinig fantasie voor nodig om zich voor te stellen, wat een bezettingsmacht voor een vruchtbaar platteland betekent waar geen verzet geboden wordt. Men hoeft alleen maar te denken aan de dagen van Gideon, Ri. 6, toen ‘de Midianieten, Amalek en de stammen van het Oosten het veldgewas vernielden en geen leeftocht in Israël overlieten. Want zij kwamen, talrijk als *sprinkhanen* (!!!!) het land verwoesten’, w. 3-6. De in *de galilese vlakte* wonende Israëlieten sneuvelen niet, maar worden vijf maanden lang gekweld (Op. 9, 5), kaalgeplukt en gebrutaliseerd. Het leven wordt hun ondraaglijk gemaakt, v. 6.

Tegen *de vestingsteden* daarentegen wordt (in de zesde ‘ramp’) de volle oorlogsmachine ingezet. Na verovering worden ze goddeels uitgemoord. (Ik las ergens, dat het aantal slachtoffers van deze actie op 150.000 wordt besomd.)

Opvallend is verder, dat aan het slot uitdrukkelijk en uitvoerig wordt vermeld (w. 20. 21), hoe zij die na deze twee plagen overbleven - men moet denken aan de bewoners van Judea en Jeruzalem - op de pas beleefde verschrikkingen reageren: ze bekeren zich niet, maar gaan door met hun tegen Gods wil indruisend leven, ook hier - zoals zo vaak in Openbaring - getekend in oudtestamentische bewoordingen, ontleend aan Ps. 115, 4-7. Jeruzalems inwoners zijn de vroegere heidenen gelijk geworden.

Dit opmaken van een tussenbalans is zeer goed te verstaan tussen het mislukken van de opstand in het Noorden en Vespasianus' opmars naar Jeruzalem. En juist dan, in die adempauze, zien we God, rijk als Hij is aan barmhartigheid en geduld, met zijn evangelie nog een laatste appèl doen op de stad die Hij als zijn woonplaats had gekozen, Op. 10, 1-11, 14.

Het is tevergeefs⁵: zijn laatste twee getuigen, gekarakteriseerd als een Mozes en een Elia, worden gedood. Dan is er ook voor Jeruzalem geen redden meer aan en wordt de zevende bazuin geblazen, Op. 11, 15-19, die het definitieve einde voor de stad aankondigt, vgl. Op. 10, 7. De ark wordt uit Gods tempel in de hemel tevoorschijn gehaald. Hij zelf staat nu op tot de strijd, Num. 10, 35. In Op. 16, 14 wordt dan ook gesproken van 'de grote dag van *de almachtige God*'

5 Zie echter Op. 3, 9 (hieronder hoofdstuk 12 noot 5).

4. ‘...als eertijds bij Egypte’, Jes. 10, 26

Er valt een opmerkelijke overeenkomst vast te stellen tussen de pas besproken zesde bazuin en de zesde schaal van Gods gram-schap, die in Op. 16, 12 beschreven wordt. Ook daar gaat het namelijk over de Eufraat. Ditmaal heet het, dat die droog valt, om de koningen uit het Oosten de overtocht mogelijk te maken.

Ik neem aan, dat hier opnieuw verwezen wordt naar de start van Vespasianus’ strafexpeditie; en dat dat gebeurt, omdat die zich nú, na de verovering van het Noorden van Israël, op Jeruzalem, het einddoel, gaat richten.¹

De reactie van de draak (zie Op. 12) en diens beide satel-lieten, t.w. het beest uit de zee (zie 13, 1), Johannes van Gischala, en het beest uit de aarde² (zie 13, 11), op deze ver-dere opmars van de Romeinen wordt getekend in 16, 13.14: uit hun bekken gaan duivelse geesten uit naar de koningen van heel de toenmalige wereld, om die - met hun krijgs-macht uiteraard - bijeen te brengen voor de grote dag van de

- 1 Vgl. de opening van het eerste zegel, Op. 6, 2: een ruiter op een wit paard krijgt - proleptisch wordt hier de tegenwoordige tijd gebruikt; hij zal nl. pas na zijn eindoverwinning die krijgen - een overwinnaarskrans. Hij, Vespasianus, trekt uit ‘overwinnend en om te overwinnen’: hij verovert in het Noorden de ene vesting na de andere, maar is niet tevreden, voor hij ook Jeruzalem heeft ingenomen. Als hier gesproken wordt van ‘koningen uit het Oosten’, dan moet men bedenken, dat Vespasianus op zijn missie naar Israël o.a. de twee romeinse legioenen ter beschikking kreeg die nog in Azië waren achtergebleven van de oorlog tegen de Parthen. (Vgl. Th. Mommsen, *Das Weltreich der Caesaren*, Wien/Leipzig 1933, 387.) Nu lag het centrum van het rijk der Parthen in het huidige Iran, ten oosten dus van Israël. Met ‘koningen’ zullen hier ‘legerofficiëren, onderbevelhebbers’ bedoeld zijn; men vergelijk de aanduiding ‘koningen’ voor ‘garni-
menten’ in Op. 17, 17.
- 2 Hier in 16, 13 ‘de valse profeet’ genoemd. Zo opnieuw in 19, 20 en 20, 10. Zie de ‘excurs’ hieronder blz. 62.

almachtige God. En inderdaad hebben de zeloten in Jeruzalem, toen Vespasianus de stad naderde, een oproep om militaire steun doen uitgaan, wat o.a. twintigduizend Idumeeërs naar Jeruzalem deed komen.³

Als verzamelpunt voor deze steuntroepen wordt in Op. 16, 16 Harmagedon, d.w.z. de berg Magedon, genoemd. Van der Woude⁴ heeft deze plaats weten te identificeren als Migron, even ten Noorden van Jeruzalem gelegen. Dit Migron wordt genoemd in Jes. 10, 28, waar het gaat over de opmars van Assyriërs naar Jeruzalem. In de griekse vertaling van het Oude Testament, de z.g. Septuaginta, heet Migron daar Magedon.

De versterkingen die Johannes van Gischala krijgt, worden hier dus impliciet vergeleken met de Assyriërs van eertijds. En ongetwijfeld zullen we ook hier weer bij een zinspeling op een plaats uit het OT heel de context van de geciteerde Schriftplaats in rekening moeten brengen.

Wat gaat Jahwe nl. doen met deze troepenconcentratie? Hetzelfde als in Jesaja's dagen met de Assyriërs. Nu, de kwade bejegening die Israël van de kant van Assur wacht, wordt daar in Jes. 10 op haar beurt weer vergeleken met wat Israël vroeger van de Egyptenaren te lijden had gehad. Daarom zal ook Jahwe tegen Assyrië precies zo optreden als Hij vroeger tegen Egypte had gedaan: 'Dan zal Jahwe van de legermachten zijn staf opheffen over de zee, *als eertijds bij Egypte*\ Jes. 10, 26. Hier wordt gezinspeeld op Ex. 14, 26 vlgg., waar Mozes in opdracht van Jahwe zijn staf uitstrekt over de Rode Zee. Daardoor komt het water dat voor de Israëlieten was geweken, terug en doet alle Egyptenaren verdrinken.⁵

3 Zie Flavius Josephus, *De bello iudaico* IV 4, 1-7.

4 A.S. van der Woude, *Die messianischen Vorstellungen der Qumrangemeinde*, Assen 1957, 180 f.

5 In het voorbijgaan vestig ik er de aandacht op, dat hier in Jes. 10, 26 ook een vergelijking met Gideons overwinning op Midian wordt getrokken. Ook dat was een van de meest opzienbarende uitreddingen van God in Israëls geschiedenis, waaraan men graag herinnerde, vgl. Jes. 9, 3; Ps. 83, 10.

Zoals toen Rahab, de zeedraak - d.i. Egypte als land van de Nijl - door God werd vernietigd, zo zal Hij ook Leviathan, de zeedraak - d.i. Assyrië als land van de Tigris - doden, Jes. 27, 1.

Zo wordt duidelijk, welk lot Johannes van Gischala en de zijnen te wachten staat: dat van *Egypte!*⁶

Als hier in Jes. 10, 26 gezegd wordt: ‘Dan zal Jahwe van de legermachten *zijn staf opheffen over de zee*, als eertijds bij Egypte’, dan zal voor iedereen duidelijk zijn, dat deze belofte *niet letterlijk* genomen moet worden. De dreiging van de Assyriërs kwam van de kant van *het gebergte* vlak ten Noorden van Jeruzalem, niet van de kant van de zee. Bedoeld is enkel: God zal *door een machtige ingreep* de assyrische legermacht te gronde richten, zoals Hij eertijds op opzienbarende wijze Egypte’s legermacht had vernietigd. (Hoe dat met de assyrische troepen gebeurde, lezen we in 2 Kon. 19, 35-37.) Jesaja wil met zijn verwijzing naar het gebeurde bij de Rode Zee zijn volk zeggen: ‘Bedenk, hoe Jahwe jullie uit de macht van het egyptische leger heeft gered. Hij is ook nu nog altijd de God die zijn volk redt.’ Eichrodt⁷ zegt het in zijn commentaar aldus: ‘Gott ist derselbe geblieben, der er von je in der Geschichte seines Volkes war, das sollen seine Getreuen auch in der dunkelsten Nacht festhalten und dem Zerbrechen der druckenden Knechtschaft... ungebeugt entgegenharren.’

Men doet er goed aan, ook met het oog op wat verderop nog besproken zal worden, dit vast te houden: verwijzingen naar oudtestamentische gebeurtenissen dienen in Openbaring ertoe, het vertrouwen van de verdrukte christenen in hun God te versterken, dat Hij ook nu uitkomst zal geven en zijn volk in stand houden. Als men straks zal lezen over een uittocht door de Rode Zee via de woestijn, van de verzadiging met manna, van

6 Zie hieronder hoofdstuk 8 over Op. 15, 2.3.

7 Walther Eichrodt, *Der Heilige in Israël*. Jesaja 1-12 (Die Botschaft des alten Testaments, Band 17, 1), Stuttgart 1960.

verleiding tot ontrouw op advies van Bileam, dan moet men dat niet letterlijk nemen. De herinnering aan weleer dient enkel om de christenen in Israël, en met name in Jeruzalem, te bemoedigen met een verwijzing naar Gods trouw in de geschiedenis, en te waarschuwen voor eigen ontrouw jegens Hem. (Zie nader hieronder hoofdstuk 12.)

5. 'Dagen van vergelding', Lc. 21,

22

In de eerste noot bij het vorige hoofdstuk heb ik verwezen naar de opening van het eerste van de eerste vier zegels. Deze zegels kondigen rampen aan die Jeruzalem zullen treffen: 1) Een veldheer, Vespasianus, de ruiter op het witte paard, die de eindoverwinning - om zo te zeggen - al op zak heeft (hij krijgt nl. een zegekrans), trekt tegen Jeruzalem op, onderweg, in Galilea, de ene overwinning na de andere boekend. 2) Er breekt burgeroorlog uit, die met name binnen Jeruzalem tot harde onderlinge confrontaties zal leiden: drie partijen, die elk een deel van de stad in handen hebben, bevechten behalve de Romeinen ook elkaar. 3) Er komt voedseldistributie, waarvan de christenen die nog in de stad zijn, worden uitgesloten, Op. 13, 17. 4) Een kwart van de bevolking sterft.

En dan volgt de opening van het vijfde zegel, Op. 6, 9-11. Wie daar bedoeld zijn met 'de zielen onder het altaar', wordt duidelijk uit een vergelijking met Mt. 23, waar Jezus schriftgeleerden en Farizeeën, die zich zonen van de oudtestamentische profetenmoordenaars betonen, oproept: 'Maken jullie op jullie beurt de maat van jullie voorouders maar vol!' (v. 32). Om dan te vervolgen: 'Slangen zijn jullie, addergebroed. Hoe denken jullie te kunnen ontkomen aan een veroordeling tot de Gehenna?' (Let op de overeenstemming met de woorden van Johannes de Doper in Mt. 3, 7.) 'Dat is de reden waarom Ik profeten en wijzen en schriftgeleerden naar jullie zal sturen. Jullie zullen sommigen van hen doden, kruisigen zelfs, en anderen in jullie synagogen geselen en van stad tot stad vervolgen. Dan kan aan jullie gewroken worden al het onschuldige bloed dat op aarde is vergoten, vanaf het bloed van Abel, de rechtvaardige, tot het bloed van Zecharja, de zoon van Berechja, die jullie vermoord hebben tussen het heiligdom en

het brandofferaltaar. Ik verzeker jullie: op deze generatie zal dit alles neerkomen' (vv. 33-36).

Van de laatstgenoemde profeet, Zecharja, zegt Jezus er uitdrukkelijk bij, dat hij vermoord werd *bij het altaar*. Ook van de eerste uit de rij, Abel, kan gezegd worden, dat hij vermoord werd *bij zijn altaar*. Kaïn doodde hem immers na zijn offer, dat God - in tegenstelling tot dat van Kaïn - aanstond (Gen. 4, 3-8).

Diezelfde rij van vermoorde oudtestamentische profeten wordt hier in Op. 6, 9 aangeduid als 'de zielen van wie geslacht waren om de boodschap van God die ze hadden te brengen en om de aanklacht die daarin lag'¹. En om wat én de eerste én de laatste in deze rij is overkomen worden deze 'zielen' collectief gelokaliseerd 'aan de voet van het altaar'.

Als hier gezegd wordt: 'hun 'zielen' riepen luid', dan is dat precies zo op te vatten, als wanneer in Gen. 4, 10 door God van Abel gezegd wordt, dat 'het 'bloed' van Abel tot Hem schreeuwt van de aardbodem'. Het bloed is namelijk de ziel, Dt. 12, 23.

Ook voor deze bloedgetuigen wordt alvast een wit gewaad klaar gelegd², dat ze later zullen dragen. Want eerst moet - zo

- 1 Ik wijk in deze ietwat vrije vertaling bewust af van de NBV. Er staat letterlijk: 'om het woord van God en om het getuigenis dat zij hadden'. Het 'en' in deze zin is niet aaneenrijgend bedoeld: het gaat in het 'getuigenis' niet om een tweede ding dat zij zouden hebben naast 'het woord van God'. Nee, het 'en' is **verklarend**: dat woord, die boodschap van God wordt **nader omschreven** als 'getuigenis'. En dat woord heeft een juridische klank. Te vergelijken is Jac. 5, 3: 'de roest van jullie goud en zilver zal **jullie tot een getuigenis zijn**', d.w.z. als aanklacht tegen jullie dienen. Ik vertaal daarom ook hier met 'aanklacht'. De oudtestamentische profeten hadden veelal een boodschap van God meegekregen die een **beschuldigend** karakter droeg; een woord waarin de hoorders hun zonde werd verweten en zij met straf werden bedreigd. En juist vanwege dat beschuldigend karakter was hun boodschap niet welkom. (Zie wat ik schreef over Henoch in mijn boek *Hebreeën*, Kampen 2003, 129 vlg.)
- 2 Het **geven** van witte kleren is evenzeer proleptisch als het geven van een zegekrans in v. 2.

wordt hun gezegd - het getal van hun nieuwtestamentische collega's die net als zij nog vermoord zullen worden, vol zijn (v. 11). Dat correspondeert precies op Jezus' woorden in Mt. 23, 32, hierboven aangehaald. Zover zal het pas zijn, als de laatste twee profeten hun getuigenis hebben voltooid; de twee die God in een laatste appèl als boetepredikers (Op. 11,3) naar Jeruzalem heeft gestuurd, en die daar door het beest worden vermoord (11,7).

Dan zal Jahwe de *wraak* nemen waar deze oudtestamentische getuigen in Op. 6, 10 om vragen. Dan komen voor Jeruzalem de dagen van *vergelding* waarvan Jezus in Lc. 21, 22 had gesproken. Als die wraak is voltrokken met het uitgieten van de tweede en de derde schaal (Op. 16, 3.4), zegt dan ook niet alleen de engel van de wateren, die bloed zijn geworden, hoe rechtvaardig dit vonnis is (vv. 5 en 6), maar beaamt ook het *altaar* dat (v. 7).

Dit bericht over de eerste vijf zegels heeft een parallel in de terugblik van Op. 16, 19. Ik spreek van een 'terugblik', omdat wat in dit vers wordt meegedeeld de beschrijving van wat de zevende schaal, die in *de lucht* wordt uitgegoten (v. 17), uitwerkt (v. 18 en w. 20.21), onderbreekt. Vandaar ook, dat ik in de vertaling van v. 19 een voltooid verleden tijd gebruik.

Allereerst wordt in 19^a vermeld: 'De grote stad was uiteengevallen in drie stukken'. De opmars van Vespasianus vanuit Galilea naar Jeruzalem is nl. vertraagd, doordat hij na de dood van Nero in 68 een geslaagde poging doet, keizer te worden. Dan is er inmiddels in Jeruzalem behalve Johannes van Gischala en Simon Bar-Giora nog een derde leider met zijn partij in actie gekomen, t.w. Simons zoon Eleazar. Deze drie hebben elk een deel van de stad in handen.

Daarna volgt in 19^b, in een terugblik naar een verder verleden: 'De steden der heidenen waren gevallen'. Bedoeld zijn de zeven vestingsteden in 'Galilea der heidenen' (Mt. 4, 15 = Jes. 8, 23).³

En tenslotte wordt in 19^c gezegd, wat God tot deze strafexpeditie dreef: ‘God was eraan herinnerd, dat Hij het grote Babylon nog de beker met de wijn van zijn laaiende toom moest geven’. Dat is - zij het anders ingekleed - exact wat er bij de opening van het vijfde zegel (Op. 6, 9-11) te zien komt. ‘Babylon was voor God in herinnering gebracht’ staat er letterlijk. Er ligt immers een gedenkboek voor zijn aangezicht (Mal. 3, 16). En evenals koning Ahasveros (Esth. 6, 1 -3) laat ook Hij zich daaruit blijkbaar voorlezen om te horen, welke beloningen of straffen nog uitstaan. (Ik denk hier ook aan 1 Kon. 2, 5-9.)^{3 4}

I

- 3 En daar vinden we nu bevestigd, dat het in Op. 17, 9 (zie hiervoor hoofdstuk 2) inderdaad om zeven vestingsteden gaat die elk een eigen commandant hebben. In 17, 10 wordt namelijk van die **commandanten** (daar als ‘koningen’ betiteld) gezegd: ‘vijf (van hen) zijn gevallen’. Hier wordt datzelfde woord (‘vallen’) van de **steden** gebruikt: ‘De steden der heidenen waren gevallen’. De val
- 4 In Op. 8, 3 is de voorstelling, dat de gebeden der heiligen - en dat moeten m.i. die uit 6, 10 zijn - samen met reukwerk tot God

6. Uittocht uit ‘Babel’ (= Jeruzalem), Op. 7

De opening van het zesde zegel brengt allereerst een aardbeving tot stand, Op. 6, 12. Van diezelfde aardbeving is m.i. sprake in 11, 13. Hiermee kondigt Jahwe aan, dat Hij nu eigenhandig gaat ingrijpen om Jeruzalem de laatste slag toe te brengen. We zien dat gebeuren in 11, 19. Als daar de zevende bazuin heeft geklonken¹ (v. 15), gaat Gods tempel in de hemel open en komt de ark van zijn verbond te voorschijn. Dat wil zeggen: God maakt zich op tot de strijd, Num. 10, 35.²

Dat God bij de eindfase van de oorlog persoonlijk in actie komt, doet denken aan wat we lezen in 2 Sam. 12, 28. Als Joab bij zijn belegering van Rabba zover gevorderd is, dat de stad rijp is voor inname, laat hij koning David weten: ‘Kom nu met de rest van de troepen en neem de stad in, ... anders zou mijn naam over de stad worden uitgeroepen’, d.w.z. zou de stad als mijn eigendom te boek komen te staan. Bij eigendomsoverdracht was het nl. in Israël de gewoonte de naam van de nieuwe eigenaar over diens nieuw verworven eigendom uit te roepen.

Jahwe claimt Jeruzalem als zijn stad; daar stond zijn woning, waar Hij temidden van zijn volk verkeerde. Dat Hij zelf Johannes van Gischala, die zich in Jahwe’s tempel als god liet bewieroken, verdrijft uit de woning die Hém toebehoort,

1 In Gods strafexpeditie tegen Jericho (Joz. 6, 6 vlgg.) komt ook zijn ark in beweging, voorafgegaan door zeven priesters, die op **zeven ramshorens** bliezen. Vgl. *Vergezicht* 379 vlg.

2 Men lette erop, dat in het hieronder aangehaalde visioen uit Ez. 9 God ook in beweging komt: ‘De heerlijkheid van de God van Israël nu had zich opgeheven van de cherub waarop zij rustte en zich begeven naar de dorpel van de tempel’, v. 3.

duidelijk, dat Hij ook onder het ‘nieuwe Israël’, dat trouw is aan zijn Zoon, wil *blijven* wonen.

Die dreiging van het naderende einde wordt in 6, 12 beklemtoond door een zonsverduistering. Dat was ook de voorlaatste plaag die Egypte trof vóór de uittocht van de Israëlieten, Ex. 10, 21 vlgg.

De leiders in Jeruzalem en hun volgelingen, Johannes van Gischala en de zijnen (6, 15), tot dusver even verhard als Farao, krijgen het eindelijk door: nu komt God zelf met zijn vreselijke straf; daartegen zijn wij niet bestand (v. 17). Dezelfde reactie vermeldt ook 11, 13: de overlevenden in het door de aardbeving verwoeste stadsdeel ‘werden zeer bevreesd en gaven de God des hemels eer’.

Maar als dan (Op. 7, 1) de vier winden klaarstaan om vernietiging te brengen, wordt aan de engelen die ze beheren, gezegd: wacht nog even met ze los te laten. Eerst moeten wij Gods knechten een teken op het voorhoofd aanbrenge(n) (v. 3). Dat teken zal straks (in 14, 1) blijken de naam van het Lam en van zijn Vader te zijn³, juist zoals vlak daarvoor (13, 16) Gods vijanden zich de naam van het beest uit de zee op het voorhoofd laten aanbrenge(n). De christenen uit Israël moeten worden veiliggesteld voor het oordeel dat nu over Jeruzalem losbreekt.

In deze handeling zien we God opnieuw doen wat Hij onder de oude bedeling aan Ezechiël - ook in een visioen! - had laten zien. We lezen in Ez. 9: ‘(1) Toen riep Hij met luider stem te mijnen aanhoren: “Treedt nader, gij die aan de stad de straf voltrekken moet, ieder met zijn verdelgingswapen in de hand.” (2) En zie, zes mannen kwamen van de kant van de

3 Vgl. in de brief aan Philadelphia de belofte aan wie volharden: ‘Wie overwint, hem zal Ik maken tot een zuil in de tempel mijns Gods, en hij zal niet meer daaruit gaan; en Ik zal op hem schrijven **de naam mijns Gods** en de naam van de stad mijns Gods, het nieuwe Jeruzalem, dat uit de hemel nederdaalt van mijn God, en **mijn nieuwe naam** (Op. 3, 12). Over de derde naam, die van het

Bovenpoort, die op het Noorden uitzielt, ieder met zijn vernietigingswapen in de hand, en één man onder hen was in linnen gekleed en droeg een schrijfkoker aan zijn zijde; zij kwamen nader en gingen staan naast het koperen altaar. (3) De heerlijkheid van de God van Israël nu had zich opgeheven van de cherub waarop zij rustte en zich begeven naar de dorpel van de tempel, en Hij riep de man die in linnen gekleed was en de schrijfkoker aan zijn zijde droeg. (4) En de HERE zeide tot hem: “Trek midden door de stad, midden door Jeruzalem, en maak een teken op de voorhoofden der mannen die zuchten en kermen over al de gruwelen die daar bedreven worden”. (5) Tot de anderen zeide Hij te mijnen anhoren: “Trekt achter hem aan door de stad en slaat neer. Ontziet niet en hebt geen deernis”.’

De woorden uit v. 4 ‘de mannen die zuchten en kermen over al de gruwelen die daar bedreven worden’ herinneren ons aan ‘de rechtvaardige Lot, die zwaar te lijden had onder de losbandige wandel van de zedeloze inwoners van Sodom’ (2 Petr. 2, 7), en die daarom uit de stad werd weggehaald, voordat God haar aan de vernietiging prijs gaf. (Men zal zich herinneren, dat Jeruzalem in Op. 11, 8 als ‘Sodom’ werd betiteld.)

De panische schrik die, zoals we zopas zagen, over de inwoners van Jeruzalem komt, was door Jezus voorzegd: ‘de mensen bezwijmen van vrees en angst voor de dingen die over de bewoonde wereld komen’, Lc. 21, 26. Maar dan bemoedigt Hij zijn volgelingen met de woorden ‘Wanneer deze dingen beginnen te geschieden, richt u op en heft uw hoofden omhoog, want uw verlossing genaakt’, v. 28. Zij die Christus volgen worden uit de zone van het gericht weggehaald.

Eerst krijgt Johannes te horen (Op. 7, 4-8), hoeveel Israëlieten dat zijn; daarna krijgt hij ze ook te zien. Dat is een patroon van informatie dat we in Openbaring vaker tegenkomen. Ik noem hier 5, 5.6. Als Johannes huilt, omdat niemand gekwalificeerd lijkt de boekrol te openen, zegt een uit de oud-

sten tegen hem: ‘Niet huilen! De Leeuw uit Juda is er wél toe gemachtigd’, v. 5. En dan krijgt in v. 6 Johannes die Leeuw ook te *zien*, in de gedaante van een Lam. Een tweede voorbeeld, waar helaas de vertaling onjuist is (ook in de NBV), is Op. 9, 16.17, waar het heet: ‘En het aantal van de cavalerie-troepen was 200.000.000. Ik *hoorde* hun aantal noemen; en daarna kreeg ik in het visioen de paarden ook te *zien*, mét hun berijders...’.

Hier in 7, 9 stuiten we opnieuw op een punt waarop veel uitleggers de verkeerde richting zijn ingeslagen. Men denkt dan, dat ‘de schare die niemand tellen kan’ de gelovigen uit de heidenen betreft. Maar ‘uit alle volk en stammen en natiën en talen’ (v. 9) betekent niet ‘geboortig uit allerlei landen’, maar *terugkomend* uit allerlei landen. Het gaat om ballingen die uit het huidige ‘Babel’ (= Jeruzalem) op weg gaan naar Sion, het beloofde vaderland, dat aan het eind der dagen uit de hemel zal neerdalen (Op. 21, 2). Men ziet dat in w. 16. 17, waar hun belevenissen onderweg beschreven worden in bewoordingen die Jesaja gebruikt in zijn beschrijving van de oudtestamentische terugkeer van Israël uit de landen van hun ballingschap, Jes. 49, 10 (met een toevoeging, ontleend aan Jes. 25, 8).

Hun herder is het Lam, zo lezen we in Op. 7, 17. Het Lam was in die functie aangewezen in Op. 5, 5.6, waar de toevoeging ‘dat in het midden van de troonzaal is’ ook duidelijk naar terugverwijst. Als ik zeg: ‘in die functie aangewezen’, dan is dat een interpretatie van de toewijzing van de *boekrol* aan het Lam. Daaraan hopen we in het volgende hoofdstuk aandacht te geven.

7. Het Lam als herder met de boekrol, Op. 5 en 7,17

We zagen aan het slot van het vorige hoofdstuk, dat, als in Op. 7, 17 sprake is van het Lam als herder, we door de toevoeging ‘dat zich midden in de troonzaal bevindt’ worden terugverwezen naar 5, 6. Nu ging het in dat vijfde hoofdstuk over een boekrol die met zeven zegels was verzegeld. Kennelijk moest die boekrol geopend worden (v. 2) en de inhoud ervan aan het licht gebracht. Maar dan komt de vraag op: ‘Wie is ervoor gekwalificeerd die rol te openen?’ (v. 2).

Aanvankelijk is er niemand te vinden die aan de daarvoor te stellen eisen voldoet (v. 3). Dat doet Johannes hevig huilen (v. 4). Maar dan wordt hem gezegd, dat er tóch iemand is: de leeuw uit de stam Juda, een nakomeling van David (v. 5). Na dit te hebben *gehoord* krijgt Johannes hem ook te *zien*¹, maar dan in de gedaante van een geslacht lam. Dat lam heeft zeven horens en zeven ogen. Die ogen worden geduid als de zeven geesten van God, die erop uit worden gestuurd over heel de aarde² (v. 6). Dat wijst op zijn goddelijk karakter. Hij staat dan ook midden in Gods troonzaal. En ik denk, dat dit ‘staan’, zoals zo dikwijls, erop wijst, dat Hij God *ten dienste* staat.³

Wat geeft nu dat Lam het recht de boekrol in ontvangst te nemen en de zegels ervan te verbreken? Het antwoord horen we in het lied dat de vier dieren en de vierentwintig oudsten

1 Voor dit patroon (eerst horen, dan zien) vgl. het vorige hoofdstuk. Uitvoeriger daarover *Vergezicht* 363.

2 Hier, evenals straks in Op. 11, een zinspeling op een profetie uit Zach. 4, ditmaal op v. 10. Vgl. ook Op. 1, 4.

3 Vgl. *Vergezicht* 377 noot 5 en 414 noot 5.

in de troonzaal Hem als huldebetoon toezingen: omdat U zich hebt laten slachten⁴ en met Uw bloed hen voor God hebt gekocht uit elke stam en taal en volk en natie, en van hen een koninkrijk gemaakt en priesters voor onze God' (vv. 9.10).

Als we nu uit 7, 17 aan de weet zijn gekomen, dat het Lam het *herderschap* over de uit te leiden gelovigen kreeg opgedragen, dan begrijpen we althans ten dele de in dit lied gegeven motivering '*omdat U zich hebt laten slachten*'. Wie is immers naar Jezus' eigen woord uit Joh. 10, 11 de *goede herder*? Hij die *zijn leven prijs geeft voor de schapen*. Dat offer, door Jezus voor de schapen gebracht, geeft Hem dus het recht op *het herderschap* over die schapen. Maar hier staat: dat geeft Hem het recht op die *boekrol*. De conclusie ligt voor de hand: die *boekrol* heeft kennelijk te maken met het *herderschap*.

In Op. 13, 8 wordt deze boekrol nader omschreven als: 'de *boekrol van het leven* van het Lam dat geslacht is'.⁵ Nu heeft Veenhof in een even boeiend als belangrijk artikel⁶ erop gewezen, dat dit uit tal van plaatsen in de bijbel bekende 'boek des levens' de opvolger is van 'de buidel der levenden', waarin volgens Abigail 'het leven van David (veilig) dichtgesnoerd zal zitten bij Jahwe, zijn God, mocht ooit een mens hem naar het leven staan', 1 Sam. 25, 29. Zo'n buidel, een klei-enveloppe, met steentjes gevuld, speelde een rol in de vee-administratie. Elk steentje daarin vertegenwoordigde een dier dat de *herder* onder zijn hoede had.

Zo staan in de boekrol die het Lam ontvangt, de namen

4 Het passivum heeft nogal eens de betekenis 'zich laten', b.v. in Lc. 7, 29.30, waar het in de NBG gaat over mensen die wèl, en mensen die níet door Johannes de Doper 'gedoopt waren'. Terecht staat in de NBV 'zich hadden laten dopen'. Jezus had duidelijk te kennen gegeven, dat niemand Hem het leven ontnam,

5 Over *Het boek van het leven* zie Klaas Holwerda in een bijdrage in mijn bundel *Vergezicht*, 616-618.

6 Dr. K.R. Veenhof, *Klei, kleitablet en spijkerschrift*, in *Phoenix* (bulletin van het Vooraziatisch-Egyptisch Genootschap 'Ex Oriente Lux') 24, 1, Leiden 1978.

opgetekend van *wie* 'in Jeruzalem ten leven zijn opgeschreven, wanneer Jahwe het vuil der dochters van Sion zal hebben afgewassen en de bloedvlekken van Jeruzalem' - denk aan 'de zielen onder het altaar', Op. 6, 9! - 'daaruit zal hebben weggespoeld door de wind'⁷ van gericht en van uitdelging', Jes. 4, 3.4.

Het Lam heeft hen gekocht met zijn bloed 'uit elke stam en taal en volk en natie', Op. 5, 9. Dat is een zinspeling op Jes. 35, 10 en 51, 11 'De *vrijgekochten* van Jahwe zullen *wederkeren* en met gejubel in *Sion* komen'. Dat is een belofte aan het in de ballingschap gelouterde Israël. Het mag uit Babel terug naar Jeruzalem.⁸

Dat de uittocht van de kudde het dominante element is in dit boek van gericht, blijkt al aanstonds daaruit, dat het zoeken van een *herder* voor de uit te leiden kudde het éérste is dat Johannes in de hemel te zien krijgt, Op. 5, 1-5.

Dit is ook voor ons in de druk die nog te wachten staat (vgl. Op. 20, 7-9) het troostvolle gegeven in dit boek. Maar in éérste instantie was het tot troost bedoeld voor de gemeente die *toen al* deze druk ervoer. Ik denk hier aan een opmerking van Rowley⁹, waarin hij zich keert tegen die benadering van een

7 De vertaling 'wind' (in plaats van 'geest') wordt ons aan de hand gedaan door E.J. Kissane, *The Book of Isaiah*, vol. I, Dublin 1941. Als God gericht houdt, zo zegt deze commentator, ontsteekt Hij een vuur, dat door de wind wordt aangewakkerd. (Dat wordt m.i. bevestigd door Ps. 50, 3: 'God breekt het zwijgen; verterend vuur gaat voor Hem uit, het stormt rondom Hem vervaarlijk. ... 4) zijn volk gaat Hij *richten*!.) Welnu, bij de opening van het zevende zegel wordt straks inderdaad vuur vanuit de hemel op de aarde geworpen, Op. 8, 5 (vgl. Ez. 10, 2). Dan zal gebeuren waar Jezus tijdens zijn werk op aarde al sterk naar had verlangd, Lc. 12,49.

8 Het door Jahwe daarvoor destijds betaald losgeld staat vermeld in Jes. 43, 3 (vgl. ook 45, 14). Ook van de bevrijding eertijds van Israël uit *Egypte* wordt gesproken als van een vrij *kopen*, 1 Kron.

9 H.H. Rowley, *The Relevance of Apocalyptic*, A Study of Jewish and Christian Apocalypses from Daniël to the Revelation², London 1947.

apocalyps die een boek als Openbaring ‘converts into intricate puzzles for the ingenious, instead of *spiritual messages to harassed souls*’ (p. 12). Hij hamert erop, dat een boek zoals wij in Openbaring voor ons hebben, ‘was created in an hour of desperate need ... in eager desire to minister to the need’ (p. 13). (Cursiveringen van mij, D.H.)

Dit gegeven, dat het hier om een *troostboek* gaat, geeft ons aanleiding Openbaring eens wat nader te vergelijken met een oudtestamentisch boek waaruit we zojuist - en trouwens ook al aan het slot van ons zesde hoofdstuk - een aanhaling zagen opduiken die de terugkeer van Israël uit Babel betrof, t.w. het boek Deutero-Jesaja. Dit boek begint namelijk uitdrukkelijk met de woorden *Troost, troost mijn volk* ” zegt uw God’, Jes. 40, 1. En wat zien we dan gebeuren? Dat Jahwe belooft, dat Hij ‘als een herder zijn kudde zal weiden’, Jes. 40, 11. ‘Zijn loon is bij Hem’, zo heet het daar in het voorafgaande vers (v. 10), een tekst die in Op. 22, 12 wordt aangehaald en *op Christus betrokken*. In het daarop volgende vers, Op. 22, 13, noemt Christus zich, evenals in 1, 8 en 21, 6 ‘*de alpha en de omega*’, d.w.z. *de eerste en de laatste*. Dat herinnert overduidelijk aan Jes. 41,4; 44, 6; 48, 12, waar *Jahwe dat van zichzelf zegt*. Met andere woorden: Christus verschijnt hier in Openbaring onmiskenbaar in de rol waarin zijn Vader optrad in het troostboek Deutero-Jesaja, dat handelt over Israëls bevrijding uit Babel.

Wat Johannes te zien krijgt in zijn visioenen gaat over ‘*wat is en wat hierna gebeuren zal*’, Op. 1, 19, en wel grotendeels niet pas tegen het einde van de wereld, maar in de *nabije* toekomst, Op. 1,3. Reeds de brieven aan de zeven gemeenten geven ons een indruk, hoe hevig de Satan - uit de hemel verdreven, Op. 12 - met zijn ‘synagoge’ - dat zijn de Joden die Christus verwerpen - al tekeergaat, als Johannes dit boek schrijft; zie b.v. Op. 2, 13.

Als Petrus in zijn tweede brief herinnert aan het oordeel van de zondvloed. waarbij Noach gespaard bleef. en aan het

over Sodom, waarvoor God Lot behoedde, dan trekt hij daaruit de conclusie: ‘dan weet de Here *de godvruchtigen uit de verzoeking te verlossen* en de onrechtvaardigen ... te straffen’, 2 Petr. 2, 9. Gods *bewarende* hand gaat voorop!

En dan komt daar aan het slot (Op. 5, 10) opeens weer een herinnering aan die eerdere uittocht uit *Egypte*. De woorden ‘en van hen gemaakt hebt een koninkrijk en priesters voor onze God’ zijn namelijk ontleend aan Ex. 19, 6, waar Mozes aan de voet van de Sinaï namens Jahwe dit tot Israël zegt. Johannes had ze al aanstonds in zijn groet aan de zeven gemeenten aangehaald (Op. 1, 6).

Dat aan dié uittocht uit Egypte *herhaaldelijk* herinnerd wordt, zullen we in het volgende hoofdstuk zien.

8. Belangrijke gebeurtenissen tijdens de reis

Al eerder zagen we, dat in het Oude Testament de terugkeer uit Babel vergeleken wordt met de uittocht uit Egypte. Ook in Openbaring wordt de uitleiding van Christus' kudde uit Jeruzalem, het toenmalige 'Egypte', meer dan eens gespiegeld aan de uittocht van het oude Israël uit Egypte. (Wat deze oudtestamentische uitbeelding in Johannes' visioenen nu voor *de werkelijkheid* betekent, welke verwachtingen zij wekt, daarop hoop ik hieronder in hoofdstuk 12 terug te komen.)

Zo komt in Op. 15, 2.3 de doortocht door de Rode Zee ter sprake. Als God nl. op het punt staat 'de *laatste* zeven plagen' over Jeruzalem uit te storten, waarin 'de gramschap Gods voleindigd is' (v. 1), wordt Johannes in het visioen herinnerd aan de *laatste* slag die God destijds aan Egypte toebreacht door de krijgsmacht van de farao in de zee te laten verdrinken, nadat Israël daar droogvoets doorgetrokken was. In dat visioen ziet Johannes nl. de uit Jeruzalem ontkomen christenen staan aan de glazen zee (de Rode Zee, waarvan het water destijds als een muur van glas was blijven staan). Hij hoort hen zingen *het lied van Mozes* en het lied van het Lam. Dat lied van Mozes in Ex. 15 eindigt met de woorden: 'Gij brengt hen en plant hen op *de berg die Uw erfdeel is*' (v. 17), d.i. op de berg Sion. Dit eindpunt van de reis wordt in het vorige hoofdstuk, Op. 14, genoemd. Johannes ziet het Lam daar staan met de 144.000, die in Op. 7, 3-8 met de naam van Vader en Zoon gemerkt waren ter vrijwaring van het aan Jeruzalem te voltrekken gericht (14, 1). Opmerkelijk is - en het heeft vragen opgeroepen - dat van hen in v. 4 vermeld wordt: 'Dezen zijn het, die zich niet met vrouwen hebben bezoedeld, want ze zijn ongerept.' Dat moet, dunkt mij, een verwijzing zijn naar de hoererie met Baal-Peor, Num. 25. Ik

kom daarop, omdat ook in de brief aan Pergamum daaraan wordt herinnerd, Op. 2, 14.¹

Al verder krijgen in Op. 11,6b de twee getuigen ‘macht over de wateren, om die in bloed te veranderen, en om de aarde te slaan met allerlei plagen, zo dikwijls zij willen’. Dat doet onmiskenbaar denken aan Mozes’ optreden in Egypte. Drie van die egyptische plagen vinden we met name genoemd: de hagel in 8, 7, destijds de zevende plaag (Ex. 9, 13-35); de sprinkhanen in 9, 3, destijds de achtste plaag (Ex. 10, 1-20), en tenslotte de duisternis in 8, 12, destijds de negende plaag (Ex. 10, 21-29). Al deze zinspelingen op de voorbereidingen van de vroegere uittocht maken duidelijk, dat de benaming ‘Egypte’ voor ‘Jeruzalem’ menens is, en dat ook nu een uittocht van het Israëls Gods (Gal. 6, 16) in de lijn der verwachtingen ligt.²

1 Er is binnen het boek Openbaring vaker overeenstemming op te merken tussen de brieven aan de zeven gemeenten en de visioenen. Een van de meest frappante is die tussen 16, 15 en 3, 3b. 4. Vlak voor het leeggieten van de laatste schaal op Jeruzalem (16, 17), als Vespasianus’ troepen naderen (zie blz. 18), wordt opeens een waarschuwing ingelast (16, 15): ‘Zie, Ik kom als een dief. Zalig hij die waakt en zijn klederen bewaart, opdat hij niet naakt wandele en zijn schaamte niet gezien worde.’ Diezelfde waarschuwing vindt men in de brief aan Sardes (3, 3b. 4): ‘Indien gij dan niet wakker wordt, zal Ik komen als een dief, en gij zult niet weten, op welk uur Ik u zal overvallen. Doch gij hebt enkele personen te Sardes die hun klederen niet hebben beoedeld, en zij zullen met Mij in witte klederen wandelen, omdat zij het waardig zijn.’ Uit de hier in 3, 4 gekozen bewoordingen (‘die hun klederen niet hebben beoedeld’) blijkt, dat het hier gaat om (tijdens de bij *slaap*) bedreven *ontucht*, het ‘vreemd gaan’, de eigen man - hier dus het Lam - ontrouw worden. Het ‘bewaren van zijn kleren’ in 16, 15 betekent dan ook niet ‘z’n kleren aanhouden’, zoals de NBV het weergeeft, maar ‘z’n kleren schoon houden’, vgl. Jud. 23, en ook 1 Kor. 7, 37. Wat men bij wie dat niet doet, te zien krijgt, heet immers ‘aschèmosunè’, dat op de enige plaats waar het verder in het NT voorkomt (Rom. 1, 27) in de NBV terecht met ‘ontucht’ is vertaald. Het hierop corresponderende bijvoeglijk naamwoord (‘aschèmoon’), dat ook maar één keer in het NT voorkomt, nl. in 1 Kor. 12, 23, wordt daar gebruikt van de lichaamsdelen waarmee mensen geslachtsgemeenschap onderhouden.

2 Overigens vindt men tussen de straffen die aan Egypte doen denken ook enkele die op het gericht over Babel teruggaan. Zo herinnert Op. 8, 8 aan Jer. 51, 25; en Op. 8, 10 aan Jes. 14, 12. Een aanwijzing temeer, dat we in hoofdstuk 1 behalve

9. De Satan op aarde, Op. 12

In Op. 12 krijgt Johannes in de hemel een indrukwekkend visioen te zien. Dit bevat een terugblik op gebeurtenissen die verklaren, wat er *eigenlijk* gaande is in de joodse oorlog van 66-70.

Een vrouw, in hemelse luister uitgedost, staat op het punt een kind ter wereld te brengen (w. 1.2). Zij is de bruid van God, het Israël waaruit Christus, de Redder der wereld, geboren zou worden (Joh. 4, 22). Een vervaarlijke draak met zeven van een diadeem voorziene koppen en tien horens - kennelijk de 'vader' van het beest dat straks in Op. 13, 1 zal opdoemen, en dat we in de bespreking van hoofdstuk 17 al zijn tegengekomen - staat dreigend voor haar. Hij heeft het gemunt op haar kind (vv. 3.4). Maar dit ontkomt aan zijn greep om op te stijgen naar God en diens troonzaal in de hemel (v. 5). Dan vlucht de vrouw naar de woestijn, waar God een plek voor haar heeft laten klaarmaken. Daar wordt ze drieëneenhalf jaar lang onderhouden (v. 6).

De reden van haar vlucht krijgen we in de verzen 7-12 te horen. De komst van haar kind in de hemel betekent namelijk, dat de Satan, die daar nog vrij kon komen om Gods kinderen aan te klagen (vgl. Job 1, 9-11 en 2, 4 vlgg.; Zach. 3, 1), nu daar geen recht van spreken meer heeft, omdat Jezus door zijn dood hun schuld heeft weggenomen. Jezus had dit voorzien en het zijn leerlingen aangekondigd (Lc. 10, 18), en erbij gezegd, dat dit feit groter betekenis had en hun meer vreugde moest

Egypte (Op. 11,8) ook Babel (Op. 17, 5) terecht op Jeruzalem hebben betrokken. Zie ook hierboven in hoofdstuk 6 wat we opmerkten over Op. 7, 16.17. Aan de uitleiding uit Egypte herinnert verder nog het 'manna', waarvan sprake is in de brief aan Pergamum, Op. 2, 17.

geven dan dat zij hier op aarde demonen konden uitwerpen. Het verjagen van de Satan uit de hemel betekent namelijk niets minder dan dat ‘hun namen geregistreerd staan in de hemelen’ (Lc. 10, 20; vgl. Fil. 3, 20). Ze staan in ‘het boek van de levenden’¹, die een plaats krijgen in het nieuwe Jeruzalem.

De aartsengel Michaël, die al vaker de Satan terecht had gewezen (Jud. 9), en die speciaal de beschermer van Israël is (Dan. 10, 21; 12, 1), bindt de strijd met hem aan, wint die, en werpt hem op de aarde met al zijn engelen (vv. 7-9). Dat drijft de Satan ertoe de vrouw te achtervolgen (v. 13). En het is daarom dat de vrouw zich genoodzaakt ziet naar de woestijn te vluchten, zoals we in v. 6 al hadden te horen gekregen. Daartoe krijgt ze de beschikking over de twee vleugels van de grote adelaar. En daar hebben we opnieuw een zinspeling op de vroegere tocht van Israël uit Egypte. Ook die leidt door de woestijn; en ook van die tocht heet het, dat God zijn volk ‘op arendsvleugelen gedragen en tot zich gebracht heeft’ bij de Sinaï (Ex. 19, 4; vgl. ook Jes. 40, 31).

In de woestijn vindt de vrouw - zoals ook in v. 6 al was gezegd - drieënehalf jaar lang haar onderkomen en haar onderhoud (v. 14).

Drieënehalf jaar: zo lang duurde de joodse oorlog, t.w. van voorjaar 67 tot najaar 70. De opdeling in één jaar, twee jaar en een halfjaar klopt ruwweg op de gang van de gebeurtenissen. In mei/juni 68, dus na ruim een jaar, hebben Vespasianus en Titus de rest van het land voldoende onderworpen om het beleg van de hoofdstad te beginnen^{1 2}. Maar dan gooit de dood van keizer Nero (op 9 juni 68) roet in het eten. De volgende twee jaren gaan goddeels heen met de strijd om de keizerstroon, een strijd waaruit Vespasianus uiteindelijk na de dood van drie rivalen (Galba, Otho en Vitellius) als overwinnaar te voor

1 Over het boek van de levenden zie de bijdrage van mijn zoon in mijn bundel *‘Vergezicht’*, 616-619.

2 Zie Schürer, *a.w.* I 499.

schijn komt. Pas in het voorjaar van 70 komt het tot een serieuze aanval op Jeruzalem, een strijd die na iets minder dan een half jaar wordt beslecht.

De vrouw is al die tijd buiten het bereik van de Satan (v. 14 slot). Deze zet nog wel de achtervolging in door een rivier uit zijn bek te spuwen, waardoor hij haar hoopt mee te sleuren (v. 15). Maar die opzet mislukt: heel die rivier wordt opgeslokt in een plotseling ontstane aardspleet (v. 16). Ik zie in die rivier een zinspeling op het leger van de farao, dat Israël wil terughalen, maar dan zelf verzwolgen wordt, doordat Jahwe de Rode Zee van drooggevalen land plotseling weer in een waterdiepte verandert (Ex. 14, 23-28)³. Vgl. hierboven hoofdstuk 4.

De draak is zo verbitterd geraakt, dat hij nu de strijd aanbindt met haar overige kinderen 'die Gods geboden in acht nemen en tot taak hebben van Jezus te getuigen' (v. 17). En in dié strijd doet hij een monster uit de zee opkomen (13, 1), uit de chaos-diepte waaruit ook de rijken die het oudtestamentische Israël hadden onderdrukt, naar de visionaire beschrijving in Dan. 7 waren voortgekomen. De verpersoonlijking van deze nieuwe staatsmacht, Johannes van Gischala, zijn we inmiddels al tegengekomen. Uit het Egypte waar hij de scepter zwaait, wordt het nieuwe Israël, het Israël Gods - om met Paulus te spreken (Gal. 6, 16) -, uitgeleid, zoals Op. 7 ons te zien gaf.

Nu kan de vraag opkomen: hoe verhouden wie uit Jeruzalem worden weggeleid, zich tot de vrouw die al eerder, nl. aan het begin van de drieënehalf jaar durende oorlog naar de woestijn was gevlucht?

Om die vraag te beantwoorden moeten we even in de geschiedenis duiken van het volk Israël na de ballingschap. Die duik in de geschiedenis begin ik op een punt dat de lezer wellicht verrast, nl. in het evangelie van Johannes.

3 Voor de vergelijking van een aanrukkende legermacht met een waterstroom vgl. Jer. 46, 7.8; 47, 2.3; Ps. 124, 2.4; Jes. 59, 17-19.

10. Alles wat de Vader Mij gegeven heeft

Jaren geleden heb ik al eens stilgestaan bij het feit dat Jezus blijkens het Johannes-evangelie zijn leerlingen soms betitelt als ‘de mensen die de Vader Mij gegeven heeft’, maar ze soms ook samenvattend noemt ‘alles wat de Vader Mij gegeven heeft’.¹ Kennelijk vormen die door de Vader gegeven mensen samen toch een eenheid, een groep. Ik wil nu de vraag trachten te beantwoorden, hoe we die groep eigenlijk moeten zien.

Het leek me zinnig, allereerst aandacht te geven aan de *taak* die Jezus ten opzichte van die groep van zijn Vader zegt te hebben gekregen. Dan blijkt: Hij moet nu hen *bewaren*, en wel zo, dat Hij geen van hen *verliest*. Dan mag Hij hen straks, aan het eind der tijden, *doen opstaan* uit het graf en hun *het eeuwige leven* schenken.

We vinden deze opdracht omschreven in Joh. 6, 39.40: ‘En dit is de wil van Hem die Mij gezonden heeft: dat Ik van alles wat Hij Mij gegeven heeft niemand *verlies*, maar hen *doe opstaan* op de jongste dag. Want dit is de wil van mijn Vader, dat ieder die de Zoon ontmoet en in Hem gelooft, *eeuwig leven* krijgt, en dat Ik hem *doe opstaan* op de jongste dag.’ En in 17, 12 zegt Jezus tegen zijn Vader, dat Hij aan die opdracht heeft voldaan: ‘Toen Ik bij hen was, trachtte Ik hen te *bewaren* door de naam die U Mij had gegeven; en Ik heb hen *behoed*, en niemand van hen is *verloren* geraakt...’. Als Jezus bij zijn gevangenneming tegen Judas zegt: ‘Laat mijn leerlingen ongemoeid’, dan tekent Johannes aan, dat Hij dit zei, om dat woord uit zijn gebed (17, 12) ten volle waarheid te doen worden (18, 8.9). Jezus was dan ook zijn gebed begonnen met het verzoek,

¹ *Vergezicht* 526.

aan allen van de groep die Hij van zijn Vader gekregen had, *eeuwig leven* te mogen geven (17, 2).

Nu viel het mij op, dat de termen ‘bewaren’ (of ‘hoeden’) en ‘(niet) verliezen’ vaak gebruikt worden als het gaat over de taak van een *herder*. Zo vinden we het woord dat ik in 17, 12 met ‘behoeden’ vertaalde, ook in Lc. 2, 8 waar gesproken wordt van ‘*herders die hun kudde behoeden*’ (‘de wacht hielden over hun kudde’ NBG). Zo ook in de griekse vertaling (de zogenaamde Septuaginta) van Jer. 31, 10 ‘Hij die Israël verstrooide zal het verzamelen en het *behoeden* als een herder zijn kudde’. Van het *verloren* raken van een schaap is bijzonder dikwijls sprake; zo b.v. in Mt. 10, 6 en Lc. 15, 4; eveneens in het Oude Testament: Ps. 119, 176; Jer. 50, 6; Ez. 34, 4.16.

En inderdaad presenteert Jezus zichzelf als ‘de goede *herder*’, in Joh. 10. Opvallend is daar wat Hij in w. 27.28 zegt: ‘Mijn schapen horen naar mijn stem, en Ik ken ze en zij volgen² Mij, en *Ik geef hun eeuwig leven*, en zij zullen voorzeker *niet verloren gaan* in eeuwigheid, en niemand zal ze uit mijn hand roven.’ Wat hier van Jezus’ schapen wordt gezegd stemt precies overeen met wat Hij in Joh. 17, 12 zegt van al wat de Vader Hem gegeven heeft. Ik denk dan ook, dat Jezus met ‘*degenen die mijn Vader Mij gegeven heeft*’ de *schapen* bedoelt, en met ‘*al wat de Vader Mij gegeven heeft*’ de hele *kudde* die de Vader onder zijn hoede heeft gesteld.

In dit verband zou ik op nóg een term uit Joh. 10 de aandacht willen vestigen. In v. 27 zegt Jezus: ‘Mijn schapen *horen naar mijn stem*.’ Diezelfde uitdrukking komt ook voor in v. 3: ‘de schapen horen naar zijn stem’ (d.i. de stem van de herder) ‘en hij roept zijn eigen schapen bij name en voert ze naar buiten’. Maar wie in het Johannes-evangelie thuis is, zal zich herinneren, dat we diezelfde formulering ook al zijn tegengekomen in

2 Vgl. Op. 14, 4.

5, 25 'Ik zeg u: de ure komt en is nu, dat de doden naar de stem van de Zoon van God zullen horen, en (dat) wie haar gehoord hebben zullen (her)leven.' En evenzo in v. 28 'de ure komt dat allen die in de graven zijn, naar zijn stem zullen horen, en (dat) zij zullen uitgaan...'. En Hij zet die belofte kracht bij door tegen de dode Lazarus te zeggen: 'Lazarus, kom naar buiten!'. En dan komt die naar buiten! (11,43.44). Gezien de aangehaalde bewoordingen tekent Jezus daar die *doden* als *schapen* die, als hun *herder* hen roept, naar buiten zullen komen.

En dat pleit er eens te meer voor, dat Hij - wat ik al eerder verdedigde³ - ook in Joh. 10, 16 met de 'andere schapen, die niet uit *déze* stal komen', maar die Hij 'ook moet leiden, en die *naar zijn stem zullen horen*\ de kinderen Gods bedoelt die 'reeds tevoren hun hoop op Christus hadden gebouwd' (Ef. 1, 12), maar *vóór* diens komst gestorven zijn en nu *in de stal van de Dood* hun onderkomen hebben.

Nu gaat het bij die door de Vader Hem gegeven mensen (Joh. 17, 12) om Israëlieten die geluisterd hebben naar wat de Vader onder de oude bedeling had beloofd, en die daarom op de vervulling van die beloften zitten te wachten. Mensen dus als Filippus, Zacharias, Simeon en Anna met allen die met haar 'verlossing voor Jeruzalem verwachtten' (Lc. 2, 38).⁴

In hen hebben we te doen met het geestelijk kroost van wat in het Oude Testament wordt genoemd een 'rest' van Israël die gelouterd uit de ellende van de ballingschap is teruggekomen; die de afgoden, door hun vaders gediend, heeft afgezworen en het heil louter van Jahwe verwacht. Het is, maatschappelijk en politiek gezien, een klein, arm en zwak volk. Zelf kunnen

3 *Vergezicht* 342.

4 Zoals kinderen die met vrucht de lessen in een lagere klas hebben gevolgd, worden bevorderd naar een hogere, zo draagt de Vader hen die Hem uit het onderwijs van profeten en priesters hebben leren kennen en aanvaardden, over aan zijn Zoon voor 'hoger onderwijs'. Daarom noemt Jezus die groep 'wat de Vader Mij gegeven heeft' (Joh. 6, 37).

ze geen vuist maken. Maar ze vinden hun kracht in Jahwe en hopen op de volkomen verlossing door de Messias die God hun had beloofd.

Een tekening van deze ‘rest’ vinden we o.a. in Zef. 3, 12.13:
‘Dan laat Ik binnen uw muren alleen nog over
een ootmoedig, bescheiden volk,
dat zijn toevlucht vindt bij de naam van Jahwe,
de rest van Israël.

Zij zullen geen onrecht meer doen en geen onwaarheid meer spreken; in hun mond is geen tong die bedriegt.⁵ Ja, zij zullen weiden en neerliggen, zonder door iemand te worden opgeschrikt.’

Uit de woorden van de slotzin ‘zij zullen weiden’ valt op te maken, dat ook deze ‘rest’ als ‘kudde’ wordt gezien. En de allerlaatste woorden hebben een parallel in Micha 4, 4a:

‘Een ieder zal onder zijn wingerd zitten
of onder zijn vijgenboom, door niemand opgeschrikt.’

En dan volgt daar in de verzen 6 en 7 nog:

‘Op die dag - zo luidt de godsspraak van Jahwe - wil Ik verzamelen wat kreupel is, bijeenbrengen wat uiteen is gejaagd⁶ en degenen aan wie Ik leed heb gedaan.
Van dat kreupele maak Ik dan een rest, van dat afgejakkerde een machtig volk.

Jahwe zal hen regeren
op de berg Sion⁷
van nu af tot in eeuwigheid.

Elementen van deze tekening vinden we in het Nieuwe Testament terug waar het gaat over de door de Vader aan Jezus

5 Vgl. Op. 14, 5.

6 ‘Kreupel’ en ‘uiteengejaagd’ wordt van schapen gezegd resp. in Mal. 1, 8 en Zef. 3, 19.

7 Opnieuw ‘Sion’ als einddoel van de tocht, vgl. Op. 14, 1.

Christus gegeven mensen. In Lc. 12, 32 betitelt Jezus zijn leerlingen (vgl. v. 22) als ‘klein kuddeke’. Opmerkelijk is al verder, hoe Jezus Nathanaël karakteriseert: ‘Zie, waarlijk een Israëliet in wien geen bedrog is’ (Joh. 1,48). Dat is de typering van Israëls rest in Zef. 3, 13 (zie boven). En zou het toeval zijn, dat Jezus erbij vermeldt: ‘Ik zag u zitten onder de vijgeboom’ (v. 49)? Of is dit een bewuste zinspeling op wat we lezen in Micha 4, 4a (zie boven)?⁸

Nu heeft echter de meerderheid van het joodse volk Jezus als Messias verworpen. Een tijdlang hadden ze iets in Hem gezien om de wonderen die Hij deed zoals de vermenigvuldiging van broden. Die macht zou hun in de strijd voor eigen zelfstandigheid goed van pas kunnen komen. Ze willen Hem wel als leider tegen de romeinse bezetter. Na de geestelijke duiding van wat Hij deed: de verwijzing naar zichzelf als het brood dat eeuwig leven geeft, keren ze Hem massaal de rug toe (Joh. 6, 66). En voor de rechterstoel van Pilatus kiezen ze voor de oproerling Barabbas en eisen Jezus’ dood.

Ook na zijn dood en opstanding houdt zijn kudde het moeilijk binnen de joodse samenleving. Dat voorziende had Jezus hun het advies gegeven, een zwaard te kopen (Lc. 22, 36), een woord dat zij, evenals de waarschuwing tegen ‘het zuurdeeg van de Farizeeën’ (Mt. 16, 6), ten onrechte letterlijk namen. Jezus bedoelde slechts te zeggen, dat ze van nu af aan in het defensief zouden raken.

Wel groeit de gemeente na de Pinksterdag (Hd. 4, 4), maar de joodse overheid probeert met dreiging en gevangenneming de apostelen het zwijgen op te leggen. En na de terechtstelling van Stefanus breekt de vervolging van Christus’ gemeente pas echt los (Hd. 8, 1).

⁸ Opvallend is in Nathanaëls reactie een (h)erkennen van Jezus als ‘de koning van Israël’ (v. 50), wat aan Zef. 3, 15 ontleend zou kunnen zijn.

De situatie verergert, wanneer in de tweede helft van de zestiger jaren door de nationalistische bevrijdingsbeweging een opstand tegen de romeinse bezetter wordt georganiseerd. Van de waarachtige, geestelijke bevrijding door Jezus Christus willen de deelnemers daaraan niet weten. Zij nemen liever hun lot in eigen handen, en proberen zich vrij te vechten en een aard- | se joodse staat te stichten.

Tijdens het beleg van Jeruzalem komt de tweespalt tussen de kudde die Christus volgt en degenen die Hem verwerpen, tot zijn hoogtepunt, als daar naast het beest uit de zee een tweede beest is komen opdagen, het beest uit de aarde (Op. 13, 11), dat de mensen een beeld laat maken voor het eerste beest, dat zich op de tempelberg als god laat vereren, zoals Paulus reeds had voorzien (2 Thess. 2, 4).⁹ Wie zich niet als diens aanhanger laat registreren door een merk op voorhoofd of rechterhand wordt uitgesloten van de distributie van het steeds krappere wordende voedsel in de belegerde stad (13, 16.17; vgl. 6, 6). De opzet is, j de aan Christus trouw blijvende kudde te doden (13, 15). Zij komen terecht in ‘een verdrukking zoals er niet geweest is van het begin der wereld tot dan toe’ (Mt. 24, 21) en voelen de volle ernst aan den lijve van Jezus’ oproep ‘Wees getrouw *tot de dood*’ (Op. 2, 10). ‘Dan komt het voor de heiligen, die Gods geboden in acht nemen en in Jezus geloven, aan op volharding’ (Op. 14, 12). Begrijpelijk dat aansluitend (14, 13) een stem uit de hemel zegt: ‘Gelukkig wie van nu af *sterven* in de Heer. Ja, zegt de Geest, dan kunnen ze *rusten* van hun zwaar getob; want hun daden gaan wel met hen mee’, t.w. naar het rechtsgeding dat God gaat houden (vgl. 1 Tim. 5, 24.25), om alsdan beloond te worden. De dood, hoe erg ook, wordt vanaf nu een uitkomst.

9 Met dit tweede ‘beest’, dat zich vooral met de eredienst bezighoudt, zou Pinchas (of Phannias) bedoeld kunnen zijn, die door loting als hogepriester werd aangesteld ter vervanging van de in de winter van 67/68 uit de weg geruimde (vgl. Schürer, *a.w.* I 496).

11. Kudde en schapen

Om dan nu de hierboven aan het slot van hoofdstuk 9 gestelde vraag te beantwoorden: het lijkt mij duidelijk, dat onder de vrouw die naar de woestijn vlucht, de *kudde* is te verstaan, en dat de *schapen* van die kudde bedoeld zijn met de 144.000 Israëlieten die, voordat het oordeel over Jeruzalem (= Egypte = Babel) voltrokken wordt, worden uitgeleid via de woestijn naar het beloofde land, het nieuwe Jeruzalem, dat in 21, 2 uit de hemel neerdaalt. Het gaat dus in de vrouw uit Op. 12 en de 144.000 uit Op. 7 in wezen over dezelfde grootheid. Maar de aanduiding ervan is de ene keer collectief, op de andere plaats individualiserend: er worden daar aantallen van personen opgegeven. Toch wordt ook daar de onderlinge samenhang niet uit het oog verloren: ze verschijnen *stamsgewijs* ten tonele.¹

Het wil mij voorkomen, dat ook hier het onderscheid tussen het *voorspel* van de joodse oorlog, de strijd in Galilea, en de *eindfase* daarvan, het beleg van Jeruzalem, een rol speelt. Pas als die laatste is aangebroken, horen we van de uitleiding van Christus' volgelingen. Maar reeds vanaf de dag dat Hij de Romeinen op Israël loslaat, zorgt de grote Herder, dat zijn kudde niet wordt prijsgegeven aan het oordeel dat het ongelovige Israël treft.

Er is m.i. ook duidelijk een raakpunt aan te wijzen tussen wat de vrouw wedervaart en wat de uitgeleiden meemaken. Als de draak *de vrouw* een waterstroom achterna spuwt (12, 15.16), dan herinnert dat aan de farao die spijt krijgt, dat hij Israël heeft laten gaan, en dan zijn legermacht achter hen aan stuurt om de Israëlieten aan het begin van hun woestijnreis als

1 Vergelijkbaar is in Hosea het spreken over 'vrouw' en 'kinderen'.

nog terug te halen, maar dan zelf met al zijn troepen in de Rode Zee verdrinkt. Maar op datzelfde punt zijn we, denk ik, ook in 16, 16², als na de galilese fase de strijd om Jeruzalem gaat beginnen. En ook in 15, 2.3 wordt dat hoogst indrukwekkende moment uit Gods strijd tegen Israëls onderdrukkers in de herinnering geroepen: *de uitgeleiden* zingen daar het lied van Mozes en van het Lam.³ En deze overeenstemming tussen wat de vrouw overkomt en wat de 144.000 beleven, is een bevestiging, dat het in wezen om dezelfde grootheid gaat, t.w. de kudde en de schapen van de kudde.

Een dergelijke dubbele vermelding zagen we ook in de cryptische zinspeling op de intocht van Vespasianus' troepen van achter de Eufraat.⁴

Het gaat in Openbaring over een historisch gebeuren *uit Johannes' eigen dagen*, dat in visionaire taal getekend wordt met beelden die ontleend zijn aan de geschiedenis van het oude Israël. Hoe beter men die geschiedenis kent en geestelijk heeft leren verstaan, des te meer gaat wat aan Johannes geopenbaard werd voor ons leven. Maar wij hebben hier niet met een *dagboek* van het oorlogsgebeuren te maken. Veeleer zijn het impressies, maar vooral ook *karacterisering*en van dingen die in de joodse oorlog al gebeurd zijn vóór september 67 én van dingen die nog te gebeuren staan, vgl. Op. 1,19 'zowel wat is als wat hierna gebeuren zal'.

2 Zie hierboven hoofdstuk 4.

3 Zie hierboven hoofdstuk 8

4 Zie hierboven hoofdstuk 4.

11. Wat staat de uitgeleiden te wachten?

We hebben gezien, dat de tocht van de 144.000, de tocht van ‘het Israël Gods’, de zoon die uit het nieuwe Egypte (= Jeruzalem) wordt geroepen, en uit de grote verdrukking naar de vrijheid wordt geleid, eindigt in het nieuwe Jeruzalem, dat aan het eind der tijden uit de hemel zal neerdalen op de aarde. Houdt deze uitleiding in, dat de leden van Christus’ gemeente in Palestina, en in het bijzonder in Jeruzalem, allemaal die ‘grote verdrukking’ (vgl. Op. 7, 14) onder het nationalistisch schrikbewind gedurende de joodse oorlog zullen overleven? Kennelijk niet! De twee getuigen uit Op. 11 worden gedood (v. 7).¹ Zeker, er is een groep christenen uitgeweken naar Pella (vgl. Schürer, *a.w.* 1498). Maar velen zijn onder het regime van Johannes van Gischala en andere zeloten ter dood gebracht.

In zijn aankondiging van Jeruzalems verwoesting (Lc. 21, 20) had Jezus zijn leerlingen al gewaarschuwd, dat ze ‘zelfs door ouders en broeders en verwanten en vrienden zouden worden overgeleverd’, en dat dezen ‘sommigen van hen zouden doden’ (vv. 16.17). Niettemin geeft Hij hun de belofte: ‘geen haar van uw hoofd zal teloorgaan’ (v. 18) en roept Hij hen op: ‘verwerft u het leven door vol te houden’ (v. 19). Met dat ‘leven’ bedoelt Jezus, gezien de context, kennelijk ‘het leven der toekomstige eeuw’, het leven straks in het nieuwe Jeruzalem.

1 Ook in een van de zeven gemeenten in Klein-Azië, waar de Satan, die de vrouw en haar kroost achtervolgt, een zetel heeft (Op. 2, 13), en waar zij die zich voor Joden uitgeven, maar in wezen een synagoge van Satan zijn, de dienst uitmaken, is al een ‘getrouwe getuige’, Antipas, gedood. Men mag aannemen, dat de politieke en religieuze leiders in Jeruzalem zich ook in Klein-Azië, waar de Joden sterk vertegenwoordigd waren en van de Romeinen lange tijd grote vrijheden genoten, terdege heeft laten gelden. Op schriftelijke orders vanuit Jeruzalem naar de buitengewesten wijst ook Hd. 28, 21.

Waarvoor Jezus Christus de uitgeleiden heeft behoed, is: het *gericht* dat over Jeruzalem gaat, vgl. Op. 18, 4 ‘Gaaf uit van haar, mijn volk, opdat gij geen gemeenschap hebt aan haar zonden en *niet ontvangt van haar plagen.*’ Hun vijanden hebben het op hun leven gemunt, en doen velen dat ook verliezen. Maar door Hem ontkomen ze aan de eeuwige dood. Vandaar dat ze ook zalig worden geprezen (Op. 14, 13; 20, 6).

Typerend is ook wat Hij aan de ‘overwinnaars’ (van het beest) in Smyrna belooft: zij zullen ‘van de *tweede* dood geen schade lijden’ (Op. 2, 11); misschien dus wel van de *eerste*. Dat stemt overeen met zijn oproep ‘niet bevreesd te zijn voor hen die wél het lichaam (d.i. dit aardse bestaan) doden, maar de ziel (d.i. het innerlijke leven, de band met Christus en de Vader) niét kunnen doden; maar veeleer bevreesd te zijn voor Hem die beide, ziel en lichaam, kan verderven in de hel (d.i. de tweede dood)’, Mt. 10, 28. En dan volgt ook daar dezelfde belofte als in Lc. 21, 18: ‘En de haren van uw hoofd zijn ook alle geteld’ (v. 30). Hun *eigenlijke* leven ‘is met Christus verborgen in God. Wanneer Christus verschijnt die hun leven is, zullen ook zij met Hem verschijnen in heerlijkheid’ (Kol. 3, 3.4). Doordat zij tot de dood toe standvastig zijn gebleven, kunnen zij gerust zijn op het vonnis dat hen te wachten staat voor Christus’ rechterstoel op de jongste dag, vgl. Joh. 5, 24.29. Dit wat hun *individuele* toekomst betreft.

Bovendien - en dat is een gewichtig punt - mogen zij weten, dat *de zaak* waarvoor zij gestreden hebben, niét verloren is. Als *individuele* overleven ze mogelijk niet, als *volk* - als gemeente - wel. Wat zien we namelijk gebeuren? De twee (hoofd)getuigen staan drieëneenhalve dag na hun dood weer op, Op. 11, 11! En hetzelfde zien we straks in 20, 4 met de overigen gebeuren ‘die onthoofd waren om het getuigenis van Jezus en om het woord van God en die noch het beest noch zijn beeld hadden aangebeden, en die het merkteken niet op hun voorhoofd en op hun hand ontvangen hadden’ (vgl. 13, 16). ‘Ook zij werden weer levend en heersten als koningen met Christus, duizend jaren lang.’

Noodzakelijk is ook hier weer - zoals zo dikwijls - erop te letten, waaraan de hier in Op. 11, 11 gebruikte bewoordingen ontleend zijn. Johannes drukt zich uit in de woorden van Ez. 37, 5.10. En het feit dat straks in Op. 20, 8 de figuren Gog en Magog uit Ez. 38 en 39 naar voren worden gehaald, pleit er temeer voor, dat ook deze impliciete terugverwijzing naar Ez. 37 inhoudelijk serieus te nemen is.

Welnu: in Ez. 37 is de visionaire opstanding van doden een manier om uit te drukken, *dat het volk Israël uit de ballingschap (die als een graf wordt voorgesteld) zal terugkeren naar het beloofde land om daar een nieuw bestaan te beginnen?* Niet de doden individueel, maar Israël als *volk* zal weer opstaan. Zo zorgt God er ook voor, dat in de kritieke periode van de joodse oorlog, en met name tijdens het elke voorstelling tartende beleg van Jeruzalem, Christus' kerk niet ten onder gaat. Ze krijgt na de vernietiging van het rijk van Johannes van Gischala een nieuwe toekomst.

Deze in een visioen geklede belofte uit Ez. 37 staat in het Oude Testament niet alleen. Ook de profeet Jesaja geeft eenzelfde beeld van het herleven van Israël na de ballingschap. In 26, 19 heet het:

‘Uw doden zullen leven, mijn lijk zal opstaan.

Zij zullen ontwaken en jubelen die in het stof wonen.’²³ Een frappante overeenstemming met deze profetie vertoont Op. 20. In Jes. 26 gaat nl. aan de pas geciteerde belofte aan Israël vooraf wat Jahwe met Israëls onderdrukkers doet (v. 14): ‘Zij zijn dood, ze zullen niet herleven;

2 Vgl. ook de belofte in Jes. 27, 6: als God het ‘monster in de zee’, ‘Leviathan, de kronkelende slang’ (= Assyrië) ‘zal hebben gedood’ (v. 1), dan zal ‘Jakob wortel schieten, Israël bloeien en uitspruiten, zodat zij de wereld met vruchten vervullen’.

3 Ik volg hier E. J. Kissane, *The Book of Isaiah*, vol. I, Dublin 1941. In tegenstelling tot de meeste exegeten handhaaft deze hier de overgeleverde tekst. Het is *Israël* dat hier spreekt over zichzelf als *natie*. Vandaar ‘*mijn lijk*’. Dat hoeft niet veranderd te worden in ‘uw lijken’.

ze zijn schimmen, ze zullen niet opstaan.

Daarvoor hebt U hen aangepakt en vernietigd, hun naam totaal doen verdwijnen.’

Er wordt hier dus een *tegenstelling* gemaakt tussen onderdaikers en onderdrukten: de vijanden zijn door God uitgeroeid. Zij zullen niét herleven; hun rijk heeft géén toekomst. Maar Israël zal wél herleven, zal opstaan en een grote toekomst tegemoet gaan.

Welnu, als in Op. 20, 4 van de overige christgelovigen die ‘noch het beest noch zijn beeld hadden aanbeden en die het merkteken niet op hun voorhoofd en hun hand ontvangen hadden’ gezegd is: ‘zij werden weer levend’, dan volgt daar in v. 5 ‘de overige doden werden niet weer levend’. Het rijk van Johannes van Gischala heeft geen toekomst meer. Diens trawanten zullen pas aan het eind der dagen opstaan om voor Christus’ rechterstoel te verschijnen.

De uitleiding waar Openbaring over spreekt, wijst *enkel op de bevrijding van de kerk uit de wurggreep van het nationalistische jodendom*. Haar wordt een toekomst in vrijheid in uitzicht gesteld. Door te herinneren aan het in bloed veranderende water, de Rode Zee, de woestijn, de Sinai, het manna, stelt Jezus geen vergelijkbare plaatsen *op deze aarde* in uitzicht, waar zich de wonderen van weleer zullen herhalen. Hij bedoelt met het noemen van die namen en gebeurtenissen enkel de belofte *dn de zorg voor zijn volk blijft God dezelfde die Hij zich eertijds betoond heeft* te *verlevendigen* en te *onderstrepen*.

En hoe moet men zich dan dat regeren met Christus en met name dat rechtspreken van die bloedgetuigen voorstellen, waarvan v. 6 spreekt?

Wel, eenmaal van de joodse onderdrukking bevrijd, beleeft de kerk een grote opbloei. Heel West-Europa komt onder beslag van het evangelie, d.w.z. het leven wordt daar veelszins gericht naar wat Petrus, Jakobus, Johannes en vele anderen met

hen hebben vastgelegd en doordacht van het evangelie van Jezus Christus. Al eeuwen lang en nog steeds grijpen wij om in dogmatische, ethische en sociale kwesties tot een uitspraak te komen naar wat zij geschreven hebben. Deze getuigen, die in hun eigen dagen - om een woord van Paulus te gebruiken - gerekend werden als 'het vuil datje van je lijf en van je schoenen veegt' (1 Kor. 4, 13), hebben nü gezag en genieten eer en aanzien.

Nog even terug naar de twee getuigen uit Op. 11. Dat ze met hun tweeën zijn, zal de *betrouwbaarheid* van hun getuigenis onderstrepen. Want 'in de mond van twee of drie getuigen zal elke uitspraak rechtsgeldig zijn', Deut. 19, 15⁴ en straks voor Jezus' rechterstoel ernstig genomen worden.⁵

De typering van hun optreden in de verzen 5 en 6 maakt duidelijk dat ze de trekken vertonen van Mozes en Elia, dezelfde figuren die bij de verheerlijking op de berg (Mt. 17, 1-9 en parallelplaatsen) met Jezus kwamen spreken over zijn dood.

Aandacht verdient voorts, dat ze na hun opstanding van God te horen krijgen: 'Klimt hierheen op.' Dat herinnert nl. aan Ex. 19, 20, waar Jahwe verschijnt op de Sinaï, en Mozes bij zich roept op de bergtop. Dat we daaraan te denken hebben, wordt bevestigd door de toevoeging (bij hun opklimmen) van de woorden 'in de wolk'. 'De wolk' (met lidwoord) is de wolk waarin Jahwe zich bij zijn verschijning op aarde hult. Het is de

4 Deze rechtsregel betreft Jezus ook op zichzelf, Joh. 8, 16.

5 Of de twee profeten in Jeruzalem nog enkele mensen tot andere gedachten hebben weten te brengen, wordt niet vermeld. Wel is dat het geval geweest in de om haar trouw en volharding geprezen gemeente van Philadelphia. Op. 3, 9 vermeldt Jezus' belofte 'Zie, Ik geef sommigen uit de synagoge des satans, van hen die zeggen, dat zij Joden zijn en het niet zijn, maar liegen; zie, Ik zal maken, dat zij zullen komen en zich nederwerpen voor uw voeten, en *erkennen, dat Ik u heb liefgehad.*' En dat is nu precies het door Jezus beoogde resultaat van de na de uitstorting van de Geest door de zijnen uit te dragen heilsboodschap. Hij zegt in Joh. 17, 23: '... opdat de wereld erkenne, dat Gij Mij gezonden hebt, en dat Gij hen liefgehad hebt, gelijk Gij Mij liefgehad hebt'.

wolk die de Sinaï bedekte, toen God daar tot Mozes sprak. Het is de wolk die Israël door de woestijn leidde. (En daarom kon hij in het verhaal van deze nieuwe uittocht niet onvermeld blijven.) (Vgl. 1 Kor. 10, 1.) Het is de wolk die in de tabernakel boven het verzoendeksel hing (Lev. 16, 2).

De Sinaï is ook de berg waar Jahwe tot Elia sprak (1 Kon. 19, 9-18). Een boodschap die eindigde met de toezegging: ‘Maar Ik behoud Mij in Israël een rest voor: zeventuizend man die hun knie niet gebogen hebben voor Baal, en wier mond hem niet heeft gekust’ (v. 18). Zo zijn ook ditmaal Mozes en Elia niet de enige overgeblevenen: in 20, 4 komen er met hen nog velen ten leven die God en zijn Christus zijn trouw gebleven.

12. De Satan gebonden en weer losgelaten. Gog en Magog, Op. 20

In Op. 19 verschijnt Christus met zijn hemelse legermacht om met de legers van het beest uit de zee de strijd aan te binden. De beide beesten (ook het beest uit de aarde, hier ‘de valse profeet’ genoemd) worden in de vuurpoel geworpen (vv. 11-21). Gods zoon is uit Egypte bevrijd.

Dan is de Satan, om zo te zeggen, weer terug bij af. Zijn opzet, de christenen uit te roeien met behulp van de tegenhangers van Jezus Christus en van de Heilige Geest, is mislukt. Hij wordt nu voor duizend jaar aan de ketting gelegd en in de afgrond opgeborgen (Op. 20, 1-3).

Na die duizend jaar komt hij voor korte tijd weer vrij, verzamelt Gog en Magog met alle volken uit de uithoeken der wereld, en belegert het bolwerk van de christenheid, de geliefde stad. Maar heel die opgetrommelde legermacht wordt door de bliksem getroffen. Daarna wordt ook de Satan in de vuurpoel gegooid, waar hij samen met de beide beesten voor eeuwig wordt gepijnigd (Op. 20, 7-10).

De figuren Gog en Magog zijn ontleend aan de visioenen van Ezechiël. Daar is Gog de grootvorst van Mesech en Tubal, die in het land Magog resideert (Ez. 38, 2). De gebieden Mesech en Tubal heten te liggen ‘in het verre Noorden’, Ez. 39, 2. Men heeft gemeend ze te kunnen identificeren in de buurt van de Zwarte Zee.

Deze grootvorst zal ‘na geruime tijd ... op trekken tegen het land dat zich van de krijg hersteld heeft, (een volk) dat uit het gebied van vele volken bijeengebracht is op de bergen van Israël’, Ez. 38, 8. Hier gaat het dus om een aanslag op het uit de babylonische ballingschap teruggekeerde Israël. Men vermoedt, dat het een voorzegging is van wat Antiochus IV

Epiphanes, een vorst uit de Seleuciden-dynastie, in 167 v. Chr. Israël zal aandoen.

Zo blijkt niet alleen de bevrijding van de christenen in 66-70 uit de greep van hun joodse onderdrukkers, maar ook wat hen veel later nog te wachten staat (de aanval van Gog), in Openbaring te worden gespiegeld aan wat Ezechiël in de in diens hoofdstukken 37-39 beschreven visioenen te zien had gekregen. Ik som de door Ezechiël vermelde gebeurtenissen in volgorde op:

- 1) Opstanding van Israël uit de dood = bevrijding uit de verdrukking, in Assur en Babel ondergaan.
- 2) 'Een geruime tijd' van 'wonen in gerustheid'.
- 3) De aanval van Gog.

Men legge daarnaast de gebeurtenissen uit Op. 20:

- 1) Opstanding uit de dood van Gods kinderen die aan de verdrukking door het beest uit de zee waren bezweken = het herleven van Christus' gemeente na de vernietiging van de joodse staat in het jaar 70.
- 2) 'Duizend jaren', waarin de vrouw rust heeft van Satan¹.
- 3) De aanval van Gog.

En daarop volgt dan nog de allerlaatste strijd van Christus met de Satan.

M.i. hadden alle moeite die men had met, en de strijd die men gevoerd heeft over het 'duizendjarig rijk' voorkomen kunnen worden, als men beseft had, dat de komst van Christus in Op. 19, 11 (en 14, 14) niet diens eindtijdelijke komst is, die wij nog verwachten, maar *zijn komen in 70 om Jeruzalem te straffen?* Het duizendjarig rijk begint in 70 na Christus.¹²

- 1 Men heeft gezegd: er is in onze tijd toch heel wat duivelse activiteit? Zeker. Maar we lezen in Op. 12, 9, dat met de Satan ook al zijn engelen op aarde werden geworpen. En van die wordt niét gezegd, dat ze werden gekerkerd. De opzet van Satan, de kerk *uit te roeien* maakt voorlopig geen kans meer. Hoe zijn satellieten ook tekeergaan, het is op beperkte schaal. De generale regie en coördinatie ontbreken, zodat Christus' gemeente ruime levenskansen krijgt.
- 2 Zie met name ook wat ik in *Vergezicht*, 345-353 schreef over Mt. 24, en in 't bij-

13. De bruidstooi

In de brief aan de gemeente van Sardes treffen we voor wie Christus trouw blijven tot de dood de belofte aan, dat zij met Hem zullen wandelen in een wit gewaad, Op. 3, 4.5. Aan de gemeente van Laodicea, die niet beseft dat ze naakt is, geeft Christus het advies, zulke witte kleren van Hem te kopen, Op. 3, 18. Bij de opening van het vijfde zegel wordt aan de gedode rechtvaardigen onder het altaar witte kleding uitgereikt, om die later te dragen, Op. 6, 11. Niet anders gekleed gaan de 144.000 Israëlieten die uit 'Egypte7'Babel' worden geleid, Op. 7, 9.13.

Zo'n wit gewaad heeft een *hemelse* glans. Bij zijn verheerlijking op de berg verschijnt Jezus zelf daarin, Mt. 17, 2 (Mc. 9, 3; Lc. 9, 29). De engel die de steen wegrolt van Jezus' graf is in het wit, Mt. 28, 3 (Mc. 16, 5; Joh. 20, 12). Evenzo de engelen die na Jezus' hemelvaart de leerlingen toezeggen, dat Hij terug zal komen, Hd. 1, 10.'

In Op. 19, 8 komt aan het licht, voor welke gelegenheid die witte kleding van Christus' volgelingen bestemd is: voor de

zonder over v. 30 (het verschijnen van het teken van de Zoon des mensen aan de hemel en het komen van de Zoon des mensen op de wolken des hemels) in diezelfde bundel, 356-358.

1 Ook hemelse attributen zijn vaak wit. Aan de christenen in Pergamum wordt een witte steen beloofd, Op. 2, 17. Jezus komt om Jeruzalem te vonnissen op een witte wolk, 14, 14. Hij zit dan op een wit paard, 19, 11, evenals zijn soldaten, die bovendien ook al weer in het wit gekleed zijn, 19, 14. En straks bij het eindgericht zit Hij op een witte troon, 20, 11.

Als ook Vespasianus bij de opening van het eerste zegel (Op. 6, 2) op een wit paard verschijnt, dan ben ik geneigd dat te duiden als een bewijs, dat hij zijn volmacht uit de hemel heeft ontvangen. God zelf heeft hem gestuurd om het vonnis aan Israël te voltrekken, om zo zijn kudde vrij te krijgen. Had Jahwe zo ook zelf niet Cyrus geroepen om Babel te straffen en Israël in vrijheid naar eigen land terug te doen keren, Jes. 45, 1-8?

bruiloft van het Lam.

En daar treft ons opnieuw die dubbele aanduiding van Christus' getrouwen: het gaat over 'heiligen' (meervoud), maar die blijken tevens de 'vrouw' (enkelvoud), Christus' bruid, te zijn. Het is uiteindelijk haar bruidstoilet dat de standvastige gelovigen krijgen.²

Nu wordt van dat gewaad van de bruid iets merkwaardigs gezegd, een woord waarvan de betekenis moeilijk is vast te stellen, en dat ik daarom eerst maar even onvertaald laat. Het 'fijne linnen', waarin de bruid gekleed gaat, 'zijn de *'dikai- oomata'* van de heiligen'.

De Statenvertalers hebben dat woord 'dikaioomata' vertaald met 'rechtvaardigmakingen'. En dat is ook de meest letterlijke weergave. De Lutherse vertaling blijft met het abstracte 'gerechtigheid' wat vaag. Maar de overige nederlandse vertalingen die ik controleerde, evenals de friese, kiezen in licht wisselende bewoordingen allemaal voor '*de goede daden*'. Zelf heb ik vroeger ook het woord in die zin opgevat.³ Toch bevredigt bij nader onderzoek die opvatting mij niet.

De Statenvertalers hebben juist gezien, dat het woord dat hier

2 Als in Op. 21, 9.10 die bruid, de vrouw van het Lam, getekend wordt als 'de heilige stad, Jeruzalem', dan stemt dat overeen met wat Paulus zegt in Gal. 4, 26: 'Maar het hemelse Jeruzalem is vrij; *en dat is onze moeder*'. De bruiloft zal dus pas beginnen, wanneer dat nieuwe Jeruzalem - want dat is de bruid - op aarde zal zijn neergedaald. Als het hier in 19, 7 heet, dat de bruiloft van het Lam '*is gekomen*', dan moet men letten op de context. God heeft het bewind weer in handen gekregen (v. 6). Maar dat zal blijkens 1 Kor. 15, 24-28 plaatsvinden, nadat Christus de dood, de laatste vijand, zal hebben onttroond. Dat nu zien we pas gebeuren in Op 20, 11-15.

Ik heb al eerder gezegd: dit bijbelboek geeft geen verslag van de gebeurtenissen in nauwkeurige chronologische orde. Veeleer krijgen we impressies van gewichtige momenten op verschillende fronten van de strijd. Zo wordt ook de aankomst van de 144.000 op de berg Sion al vermeld in Op. 14, 1 en de doortocht door de Rode Zee pas in Op. 15, 2.3.

3 Zie *Vergezicht* 37.

is gebruikt *het resultaat van het rechtvaardigen* aanduidt. Nu wordt dat werkwoord ‘rechtvaardigen’ in het Nieuwe Testament vooral gebruikt voor het *vrijspreken van de zondaar*. Toch wordt het daar ook in een iets andere zin gebezigd. Zo wordt van Jezus gezegd, dat Hij ‘gerechtvaardigd is door de Geest’, 1 Tim. 3, 16. Daar gaat het over Jezus, die na zijn opstanding van zijn Vader de beschikking kreeg over de Geest. Die stort Hij op Pinksteren dan ook over zijn leerlingen uit, Hd. 2, 33. Met die toekenning van de Geest laat God weten, dat zijn Zoon gedaan heeft wat Hij van Hem gevraagd had. Door de ménsen was Jezus als misdadiger bestempeld en gekruisigd. Maar nu geeft Gód te kennen: nee, Hij deed juist wat Ik wilde. Hij *rechtvaardigt* het doen van zijn Zoon, *stelt Hem in het gelijk*. Terecht vertaalt dan ook de NBV dit woord zó in 1 Tim. 3, 16.

Daarmee stemt overeen het gebruik van het verwante woord ‘gerechtigheid’ in Joh. 16, 10. Daar zegt Jezus van de Heilige Geest, dat ‘Hij de wereld zal overtuigen van gerechtigheid, omdat Ik naar de Vader ga’. Hij zal de merendeels ongelovige Joden, die Jezus als misdadiger ter dood hebben gebracht, ervan overtuigen, dat Gód Hem in het gelijk heeft gesteld door Hem te laten opstaan en weer bij zich in de hemel te halen. Men denke ook aan Mt. 11, 19, waar de NBV ook weer ‘in het gelijk gesteld’ heeft.

In diezelfde geest zou ik het bewuste woord ook hier in Op. 19, 8 willen verstaan. Zij die Christus trouw bleven, ook in ‘de grote verdrukking’, deze ‘heiligen’, zijn als misdadigers door hun vijanden bejegend en gedood. Maar nu *stelt Gód hen in het gelijk*, en geeft hun als teken⁴ daarvan het witte kleed, en daarmee een toegangsbewijs voor het bruiloftsfeest van zijn Zoon.

God spreekt hiermee dus een *oordeel* uit over hun doen. Op dat komende oordeel wees reeds vooruit de stem uit de hemel

4 Het komt vaker voor, dat het *teken* van iets aangeduid wordt als de zaak waarvan het een teken is. Zo wordt Gods ark, die van zijn kracht het symbool is, in Ps. 78, 61 ‘Gods sterkte’ genoemd. Zie verder *Vergezicht* 612.

in Op. 14, 13⁵: ‘hun werken komen hen wel achterna’. Die blijven niet achter, maar komen straks in Gods gericht naar voren en worden gehonoreerd. Dat oordeel berust dus wel degelijk op wat deze mensen deden. Maar het gaat hier in Op. 19, 8 niet over die daden, maar over Gods oordeel daarover.⁶ Hij is toch van ouds bekend als de God ‘die de verdrukten *recht doet*’, Ps. 103, 6? En de dichter van deze psalm staft die bewering door eraan te herinneren (v. 7), dat God aan Mozes bekend maakte (bij de braamstruik, Ex. 3, 7-10), wat Hij voornemens was, t.w. zijn volk uit Egypte te leiden; en dat daarop Israël zijn daden van verlossing ervoer. Van exact hetzelfde ‘*recht doen*’ van God aan verdrukten is hier in Op. 19, 8 sprake.

5 Zie hiervoor blz. 45.

6 De hier voorgestelde interpretatie van ‘dikaiooma’ stemt ook overeen met de definitie die Aristoteles ervan geeft: ‘herstel van onrecht’, *Eth.Nic.* V 10, 1135a 13. Ik zou op een plaats als Op. 19, 8 kiezen voor de vertaling ‘eerherstel’ of ‘rehabilitatie’.

Excurs - Bileam

In Op. 2, 14 lezen wij in de brief aan Pergamum: ‘Maar een van de weinige dingen die ik op u tegen heb, is dat u daar mensen hebt die aan de leer van Bileam vasthouden. Deze instrueerde Balak: “Span voor de Israëlieten een strik, zodat ze aan de offermaaltijd voor een afgod deelnemen en hoererij plegen¹.”’ Bileam had geen kans gezien Jahwe los te wrikken van Israël. Hij was door Hem zelfs tegen wil en dank gedwongen Israël te zegenen. Toen dacht hij: ik ga het andersom proberen, namelijk Israël los te weken van zijn God. En dat lukte^{1 2}.

Wie de Nicolaïeten, van wie hier gezegd wordt, dat ze in het voetspoor van Bileam gaan, nu precies zijn, is niet duidelijk. Vergelijking van dwaalleraars met Bileam vinden we ook in 2 Petr. 2, 15 en Jud. 11. Maar het hoeft natuurlijk in de brieven van Petrus en Judas niet om dezelfde mensen te gaan, als in Pergamum en Efeze (Op. 2, 6). Op de plaatsen in 2 Petr. en Judas gaat het nadrukkelijk over Bileams zucht naar beloning. In Openbaring wordt enkel diens in tweeder instantie aan Balak gegeven instructie genoemd, Israël te verleiden tot deelname aan een offermaaltijd ter ere van een afgod. Als daarbij ‘hoererij’ wordt genoemd, dan is bij het gebeuren in Num. 25

- 1 In Op. 2, 20 wordt hetzelfde verweten aan ‘Izebel’ (vgl. 2 Kon. 9, 22), die zichzelf ook al ‘profetes’ noemt. Men lette erop, dat de bewuste vrouw daar wordt gekarakteriseerd met de naam van de grote tegenstandster van Elia, naar wiens optreden het werk van een van de twee getuigen in de laatste tempelprediking wordt getekend in Op. 11,6. Opnieuw een blijk van samenhang tussen de brieven en de visioenen in het laatste bijbelboek. Izebel was degene die Gods profeten uitmoordde, 1 Kon. 18, 4.13 en 19, 2, een voorloopster dus
- 2 Ik vind dit een van de meest indrukwekkende en ontroerende blijken van Gods trouw, en een van de meest onthutsende en beschamende blijken van ’s mensen ontrouw.

zeker ook van prostitutie van de meisjes uit Moab sprake. (Tempelprostitutie was in die wereld heel gewoon.) Of dat hier in Op. 2 ook een rol heeft gespeeld, is niet duidelijk aanwijsbaar. Men bedenke, dat deelname aan een afgodisch offerfeest zonder meer ontrouw aan de eigen man, God, betekende.³

Dat het accent hier ligt op het *eten* van wat aan een afgod gewijd is, blijkt m.i. ook uit het feit, dat aan beide gemeenten waar de Nicolaïeten ter sprake komen, de belofte van beter *voedsel* gegeven wordt: in 2, 7 is dat de vrucht van de levensboom in Gods paradijs, in 2, 17 het verborgen manna.

Nu begint diezelfde brief met de vermelding, dat daar ‘de troon van de Satan staat’, Op. 2, 13. Men denkt daarbij doorgaans aan het Zeus-altaar in die stad. Maar ik kan moeilijk die ‘troon van Satan’ los zien van de ‘synagoge van Satan’, in Op. 2, 9 en 3, 9 genoemd. En dat is een benaming voor de *Joden* die Christus verwerpen. Ik zou beide teksten dan ook eerder in verband brengen met wat we over de uit de hemel verbannen Satan in Op. 12 lezen en in Op. 13, dat daarbij aansluit. Het gaat volgens mij in dit laatste bijbelboek om de Satan zoals die de leiders van *de joodse opstand* en hun aanhangers ophitst tegen de christenen.

Nu hebben we hiervóór, in hoofdstuk 10, al gezien, dat het in de vijandschap van het ongelovige Israël tegen de christgelovige Joden om een proces gaat dat al aanstonds na Jezus’ opstanding begon. Jacobus wordt er het slachtoffer van. Petrus brengt het er dank zij een bevrijdingswonder levend af. Nadat Stefanus is gelynacht, breekt er een grote vervolging los. Paulus, eenmaal tot bekering gekomen, ontsnapt één- en andermaal aan door

3 In 1 Kron. 5, 25, waar sprake is van het ‘ontrouw worden aan de God van hun vaders en *het overspelig nalopen* van de göden van de volken in Kanaan, die God voor hen had verdelgd’, wordt in de griekse vertaling (de zg. Septuaginta) hetzelfde woord (‘pomeuoo’) gebruikt als hier. ,

Joden opgezette aanslagen op zijn leven. Antipas, Jezus' trouwe getuige, wordt gedood daar 'waar de Satan woont' (Op. 2, 13). De brief aan de Hebreëen, joodse christenen, maakt in 13, 3 gewag van gevangenzetting. De brief aan Smyrna evenzo, Op. 2, 10. Daar wordt die straf uitdrukkelijk toegeschreven aan *de duivel*. Dat is de duivel, zoals hij blijkens Op. 12 sinds Jezus' hemelvaart hier op aarde tekeer gaat tegen de christenen uit Gods oude Israëel. In hetzelfde hoofdstuk van Hebreëen wordt gesproken van broodroof (13, 9-14)⁴.

Het zou mij niet verbazen, als de strekking van dat Bileamsadvies uit Op. 2, 14 een toespitsing van dat laatstgenoemde dwangmiddel is geweest: door boycot de joodse christenen van hun broodwinning beroven. Wij moeten bedenken, dat, wanneer Johannes de hem gegeven openbaring vastlegt (in de herfst van 67), de joodse opstand al zo'n anderhalf jaar een feit is. En het is de toen herrezen joodse staat die de afgod van het gros der Israëlieten wordt; de afgod waarvoor straks de valse profeet in Jeruzalem een beeld zal oprichten; een beeld waarvoor verering wordt afgedwongen door wie weigeren uit te sluiten van voedseldistributie en zo te doen sterven.⁵

Ik denk dus, dat de eerder gesignaleerde tekenen van boycot der christenen door hun joodse stamgenoten culminereren in wat de valse profeet in Op. 13, 11-18 decreteert: levensonderhoud koppelen aan afhankelijk stellen van het dienen van een afgod. Deze valse profeet lijkt mij een Bileam in optima forma.⁶ Zijn einde vertoont ook duidelijk overeenkomst met dat van Bileam (die in 2 Petr. 2, 16 ook als 'profeet' betiteld

4 Zie mijn '*Hebreëen*', Kampen 2003, 106; en met name het daar in noot 5 genoemde artikel van mijn broer.

5 In feite gebeurt hier hetzelfde als wat Nebukadnezar Hananja, Misaël en Azatja had willen aandoen (Dan. 3).

6 Men bedenke, dat ook in Op. 17 de vrouw (d.i. het afvallige Israëel) die op het beest (d.i. de nieuwe staatsmacht, verpersoonlijkt in Johannes van Gischala) zit (zich dus aan die staatsmacht heeft gehecht) als 'hoer' wordt betiteld.

wordt). We lezen in Num. 31, 7.8: De Israëlieten ‘trokken tegen de Midjanieten ten strijde, zoals de HEER Mozes had bevolen, en doodden alle mannen, onder wie de koningen van Midjan: Ewi, Rekem, Sur, Chur en Reba’. En dan volgt: ‘En naast de vijf Midjanitische koningen doodden ze ook Bileam, de zoon van Beor.’ Zo wordt in Op. 19, 19.20 vermeld: ‘Ik zag dat het beest en de koningen op aarde’ - dat zijn de tien koningen uit Op. 17, 12-14 - ‘zich met hun troepen hadden verzameld om oorlog te voeren met de ruiters op het paard’ - d.i. Christus - ‘en zijn legermacht. Het beest werd gevangengenomen, samen met de valse profeet die in zijn bijzijn tekenen had verricht, waardoor hij iedereen had misleid die het merkteken van het beest droeg en zijn beeld aanbad. Levend werden ze in de vuurpoel met brandende zwavel gegooid’. Zijn *verleidende* activiteit wordt nog eens nadrukkelijk naar voren gehaald.

Ik beklemtoon: zekerheid hebben we t.a.v. de nieuwe Bileam allerminst. Dat maant tot voorzichtigheid. Vandaar ook, dat ik mijn suggestie in een excurs opneem. Maar deze figuur gaf mij stof tot nadenken in het licht van Israëls geschiedenis, die in dit bijbelboek zo vaak weer naar boven komt.

AANHANGSEL 1

Mattheüs' splitsing van Jezus' eschatologische rede

In april '79 sprak ik voor de Theologische Studiebegeleiding in de Nederlands Gereformeerde Kerken over 'De eschatologische rede bij Mattheüs'. Het gedeelte daarvan dat handelt over de verplaatsing van een deel van die rede bij Mattheüs, laat ik hier onverkort volgen. Wat ik eerder over Mt. 24 had gepubliceerd is te vinden in mijn bundel 'De Schrift opent een vergezicht', Kampen 1998, 345 vlgg.

Wanneer men met behulp van een Synopsis¹ Jezus' eschatologische rede bij de drie evangelisten vergelijkt, is het meest opvallende verschil tussen Mc. en Lc. enerzijds en Mt. anderzijds, dat Jezus' voorzegging van het lot dat de apostelen te wachten staat en zijn adviezen in verband daarmee, beschreven in Mc. 13:9-13a en Lc. 21:12-18, in Mt. 24 is gereduceerd tot de mededeling 'dan zullen zij u overleveren aan verdrukking' (v. 9). Intussen vindt men bij Mt. wel een beschrijving die zakelijk (en goeddeels zelfs letterlijk) overeenkomt met de genoemde gedeelten bij Mc. en Lc., doch niet hier, maar in 10:17-21.

T.a.v. de vraag, wat de originele plaats is van het bewuste gedeelte, behoeft men wel nauwelijks te aarzelen. Niet alleen spreekt de omstandigheid, dat Lc. ook wat deze passage betreft ^{1 * * * 5}

1 Op de synoptische kwestie ga ik hier niet in. (Zóveel weet ik er trouwens zelf niet van.) Wel wil ik er de aandacht op vestigen, dat de gangbare theorie, die Mt. opsplijt in *M* (het aan Mc. ontleende), *Q* (het met Lc. gemeenschappelijke, niet op Mc. teruggaande materiaal, dat uit een anonieme 'Quelle' zou zijn geput) en 5 (het 'Sondergut') m.i. recentelijk ernstig aan het wankelen is gebracht door John M. Rist, *On The Independence of Matthew and Mark* (Society for New Testament Studies, Monograph Series 32), Cambridge 1978.

met Mc. in de pas blijft lopen voor de opvatting, dat het oorspronkelijk hier thuishoort. Ook interne indicia bij Mt. zelf wijzen erop, dat hij het uit hfdst. 24 heeft uitgelicht en naar voren gehaald.

In de eerste plaats - en dat is reeds door vele exegeten opgemerkt - kloppen de voorzeggingen omtrent de vijandschap die de discipelen van de zijde der Joden zullen ontmoeten niet op de ervaringen die zij opdeden bij hun prediking binnen de grenzen van Kanaan in de tijd dat ook Jezus zelf daar rondtrok als leraar. Als de Heer aan de laatste maaltijd die Hij vóór Zijn lijden met de discipelen hield, hen vraagt met betrekking tot de rondreis waarop Mt. 10 doelt: 'toen Ik u uitzond zonder beurs of reiszak of sandalen, hebt ge toen aan iets gebrek gehad?', dan antwoorden ze: 'aan niets' (Lc. 22:35). Zij zijn op die tocht in het algemeen welwillend ontvangen. Dat gaat na Jezus' dood veranderen: 'Maar nü, wie een beurs heeft, hij neme die, zo ook een reiszak; en wie er geen heeft, hij verkope zijn mantel en kope een zwaard' (v. 36). Pas bij hun prediking na Pinksteren moeten ze op felle tegenstand rekenen.

Al verder is de komst van de Zoon des mensen (Mt. 10:23) toch niet te verwachten vóór Zijn hemelvaart, laat staan vóór Zijn lijden en sterven.

Kijkt men eindelijk nog naar 10:25 (dat geen parallel heeft bij Mc. of Lc.), dan moet men vaststellen, dat de benaming 'Beëlzebul' pas zal vallen in de geschiedenis die Mt. verderop, nl. in 12:22-37, verhaalt.

De commentatoren signaleren merendeels de verplaatsing, geven soms te kennen, in hoeverre het bewuste stuk naar hun oordeel hier toch wel past, maar bij het waarom staat niemand van degenen die ik raadpleegde stil.

T.a.v. de parallellie der evangeliën kan men vaak lezen, dat Mt. pas vanaf hfdst. 12 vrij aardig gelijke tred houdt met Mc. en Lc., maar in de eerdere hoofdstukken sterke afwijkingen vertoont in de orde van het verhaalde. Toch doet men er m.i.

goed aan de zaak iets nauwkeuriger te stellen: verplaatsingen van enkele verhalen (met name wonderen) daargelaten, blijkt toch ook in de eerdere hoofdstukken van Mattheüs (vanaf 3:1) de parallelie in orde met Mc. en Lc. duidelijk aanwijsbaar. *Alleen heeft Mt. zich tweemaal een omvangrijke invoeging veroorloofd*, t.w. die van de hoofdstukken 5-7 (de Bergrede) en van de hoofdstukken 10-11. En bij nader toezien zijn de hoofdstukken 10-11 ook als inlas gemarkeerd. Het slot van 9 vermeldt nl., dat Jezus deernis krijgt met de scharen, 'daar zij voortgejaagd en afgemat waren, als schapen die geen herder hebben' (v. 36). Welnu: hfdst. 11 besluit met de nodiging 'Komt tot Mij, allen die vermoeid en belast zijt, en Ik zal u rust geven' (v. 28). Die twee teksten corresponderen op elkaar. Mt. buigt in 11:28 weer terug naar het punt vanwaar hij een excurs had gemaakt (9:36).

Het is goed even op deze omlijsting te letten. De scharen missen een herder als Mozes. Ik zeg 'als Mozes', want de vergelijking van Gods volk met schapen die geen herder hebben gaat terug op Num. 27:17, waar Mozes de HEERE vraagt om een opvolger, 'opdat de vergadering des HEEREN niet zij als schapen die geen herder hebben'. Wat de scharen aan herders hebben, zijn kwade herders, die hun een hard juk opleggen; huurlingen die geen hart hebben voor de kudde. *Tegenover hén* presenteert Jezus Christus zichzelf hier als de goede herder, als de tweede Mozes.

Wat last Mt. hier nu in? Om te beginnen: de uitzending van de twaalf apostelen.

Bij Mc. en Lc. vindt men ook dit gedeelte - opnieuw in onderlinge correspondentie, wat de plaats betreft - pas veel verderop, resp. in Mc. 6:6-13 en Lc. 9:1-6. Ook dit stuk schijnt Mt. dus naar voren te hebben gehaald. En met de plaatsing hiér is in overeenstemming het motief dat Jezus bij Mt. aanvoert voor die uitzending - opnieuw in onderscheiding van Mc. en Lc.! - : het gebrek aan echte herders onder Israëel.

Deze inlas heeft Mt. dan ook aangebracht op *een bepaald moment in het groeiende conflict met de Joodse leidlieden*. Gaat men de ontwikkeling van dat conflict bij Mc. na, dan beginnen de schriftgeleerden hun verzet tegen Jezus' optreden n.a.v. de genezing van een verlamde (Mc. 2:1-12) met een overlegging in hun hart (v. 6). Bij het volgende gebeuren, de roeping van Levi (2:13-17), wenden ze zich tot de discipelen. Pas bij het aren plukken op de sabbat (2:23-28) spreken ze rechtstreeks Jezus aan. Welnu: het is vlak voor deze rechtstreekse confrontatie tussen Jezus en de leidlieden, dat Mt. de hoofdstukken 10-11 inlast.

Dat het op een hevig conflict aangaat, heeft Mt. trouwens al tegen het slot van hfdst. 9 kenbaar gemaakt. De meest grievende laster die straks van de zijde der Farizeeën tegen Jezus zal worden geuit is deze, dat Hij door Beëlzebul de duivelen uitwerpt (12:22-37); dat is in de geschiedenis waarheen Jezus straks in 10:25 zal verwijzen (zoals we eerder al zagen), om Zijn discipelen op het ergste voor te bereiden. Nu: vlak vóór de invoeging van 10-11 noemt Mt. dit gebeuren anticiperend reeds even (9:32-34) na het wonder aan twee blinden verricht (9:27-31). En juist zoals hij hier vooruitwijst naar de geschiedenis met de bezetene, zal hij straks, wanneer hij die geschiedenis uitvoerig gaat vertellen, even terugwijzen naar het laatst voorafgaande wonder, dat aan de twee blinden gedaan: dat gebeurt in 12:22. De aanduiding is zo summier, dat de betrokken genezenen samenvallen: de twee blinden en de stomme bezetene worden nu op één noemer gebracht: 'een bezetene die blind en stom was'. Mt. wil maar even ophalen, waar hij vóór de invoeging gebleven was. Dat bij zo'n aanknopng de ziektegevallen niet helemaal exact worden weergegeven, doet natuurlijk aan de 'waarheid' van zijn evangelie in 't minst geen afbreuk.

Het conflict met de Joodse leiders staat dus op het punt openlijk uit te breken. En vanaf hfdst. 12 zal dat de rode draad

vormen die door het verdere evangelie heenloopt. Het laatste woord aan het adres van deze leidlieden is het aan de eschatologische rede bij Mt. voorafgaande hoofdstuk (23): het zevenvoudig ‘wee u’ dat Jezus tegen de schriftgeleerden en Farizeeën slingert. En wat zien we nu gebeuren? Juist zoals Mt. het thema van hfdst. 24 reeds aanslaat in hfdst. 10, zo pre-ludieert hij op het zevenvoudig ‘wee u’ van hfdst. 23 in 11:20- 24: het drievoudig ‘wee u’ tegen de steden waarin de meeste krachten door Hem waren verricht. Bij Lc. staat ook dit gedeelte weer pas verderop (10:12-15), als Jezus Zijn laatste gang naar Jeruzalem maakt. (Bij Mc. is er geen parallel.)

De opmerkelijke parallellie strekt zich nog verder uit. Op 23 en 24 laat Mt. 25 volgen, waarin hij handelt over de rechtspraak van de Zoon des mensen. Daarin lezen we o.a., dat Hij zal zeggen: ‘Ik was dorstig en gij hebt Mij te drinken gegeven’ en dat Hij op de vraag ‘Wanneer dan?’ zal antwoorden: ‘Voorzover gij dit aan een van mijn minste broeders hebt gedaan, hebt ge dit Mij gedaan’ (vv. 35-40). Leg daar eens naast het slot van hfdst. 10: ‘wie een van deze kleinen in zijn hoedanigheid van discipel ook maar een beker koud water zal geven, voorzeker, hij zal zijn loon niet derven’ (v. 42). (Geen parallel bij Mc. of Lc.)

Deze drievoudige overeenstemming van 10-11 met 23-25 is te opvallend, dan dat men ze op rekening van het toeval mag schrijven. Hier verraadt zich onmiskenbaar bewuste compositie. Mattheüs heeft blijkbaar, voordat hij het conflict met de Joodse *leidlieden* gaat beschrijven, een formele afsluiting willen geven aan Jezus’ optreden onder het Joodse *volk*. Dit eerste deel speelt zich in hoofdzaak af in Galilea, terwijl het tweede zich meer en meer concentreert op Judea, met name op Jeruzalem.

Mattheüs stelt nadrukkelijk vast, dat Jezus verworpen is door het volk én door de leiders. En bij de laatsten legt hij de grootste verantwoordelijkheid: zij zijn het die verzuimd heb

ben het volk te weiden in de malse weide van Gods thora; die het veeleer hebben misleid en vermoed door hun eigen genadeloze voorschriften en door hun kwalijk gedrag. Het volk is blind, ja, maar ze worden ook geleid door blinden (Mt. 15:14; vgl. Lc. 6:39). Zo vallen ze beiden in een put, d.w.z. beiden gaan ze het oordeel tegemoet. Deze tweërlei verwerping wenst Mt. blijkbaar zo nadrukkelijk te onderscheiden, dat hij bij de compositie van zijn evangelie elke groep afzonderlijk behandelt, en de historische orde doorbreekt om deze tweedeling door te voeren. Met name heeft hij door anticiperende verplaatsingen het eerste deel kennelijk willen afsluiten op een wijze die correspondeert met de afsluiting van het tweede deel.

Wat kan Mt. hebben bewogen tot het kiezen van deze opzet?

Ik moet nu uw aandacht vragen voor het derde stuk dat Mt. hier invoegt, nl. de vraag die Johannes de Doper vanuit de gevangenis stelt en Jezus' antwoord daarop plus wat Hij aan dat antwoord nog vastknoopt (11:2-19). Ook dit gedeelte komt bij Lc. weer later, zij het slechts iets later (7:18-35). Bij Mc. ontbreekt een parallel.

Geven we ons even rekenschap van de rol die Johannes de Doper in de evangeliën speelt, dan blijkt Mc. aanstonds in te zetten met het op Johannes betrokken citaat uit Mal. 3:1 'zie Ik zend Mijn bode voor u uit, die uw weg bereiden zal'. Mc. presenteert daarmee zijn evangelie uitdrukkelijk als een voortzetting van het laatste oudtestamentische profetenboek. Hij kende deze koppelingmethode, waarbij men het volgende boek liet beginnen met wat in het slot van het voorafgaande vermeld stond, uit het O.T. (Vgl. b.v. Gen. 50:22-26 - Jozefs dood - met Ex. 1:6; Lev. 27:34 met Num. 1:1; Deut. 34 met Joz. 1:1.) Ook Lc. noemt reeds in 1:17 met betrekking tot JdD een woord uit Maleachi, ditmaal 4:5.6. Mattheüs doet anders: als hij in hfdst. 3 over JdD begint, citeert hij wel Jes. 40:3 (v. 3), evenals Marcus (1:3), maar het citaat uit Mal. 3:1 laat hij weg. Dat duikt pas op in het gedeelte, dat we hier bespreken (11:10). Maar het

wordt daar dan wél extra onderstreept door een verwijzing naar Mal. 4:5 in v. 14!

Geeft deze nadrukkelijke verwijzing naar Maleachi in dit verband ons misschien de sleutel in handen voor het verstaan van Mattheüs' opmerkelijke tweedeling? Maleachi beschuldigt nl. volk én priesters. De laatsten het zwaarst. Op hen, als op de door God aangestelde geestelijke leidslieden rust de grootste verantwoordelijkheid: 'gij hebt door het onderricht in de wet velen doen struikelen' (Mal. 2:8). Heeft Mattheüs de situatie van Jezus' dagen doorzien als een verheugde herhaling van die uit Maleachi's tijd? Dat zou zo vreemd niet zijn, want het is juist Mattheüs die - sterker dan een der andere evangelisten - aandacht vraagt voor het feit dat bij Jezus' optreden zich oudtestamentische situaties herhalen en oudtestamentische profetieën in verzwaarde mate van toepassing worden. Speciaal bij Mt. lezen wij zo vaak: 'toen is vervuld geworden hetgeen gesproken is door de profeet ...'.

Mt. heeft dan de relatie van het optreden van JdD met de profetie van Maleachi, die ook Mc. en Lc. wel zien - en daarin volgden ze het onderwijs van hun Heer! - diep doordacht, en daardoor beheerst in zijn evangelie dat opmerkelijk profiel aangebracht.

Een bevestiging van dit vermoeden meen ik te vinden in het feit, dat Mt., wanneer hij hiér heeft geplaatst het woord van Jezus waarin deze de komst van Johannes en die van zichzelf aan elkaar verbindt (11:18.19), daarop - alweer in onderscheiding van Lucas - onmiddellijk de oordeelsdreiging laat volgen (v. 22.24). Door Maleachi toch had de Heere voorzegt: eerst komt Mijn bode (Elia), en dan komt de HEERE tot Zijn tempel (3:1). Maar wie kan de dag van Zijn komst verdragen? (v. 2). Hij zal nl. komen *ten gerichte* (v. 5)! Hoofdstuk 4 herhaalt nog eens die oordeelsdreiging. Mattheüs heeft, dunkt mij, scherp beseft: eerst kwam Johannes (Elia) en werd verworpen; toen kwam Jezus (de Engel des verbonds) en werd verworpen.

Nu moet naar Maleachi 's woord het oordeel komen.

Hoe consequent Mattheüs het evenwicht tussen de beide delen van zijn evangelie doorvoert, blijkt m.i. uit het feit, dat hij vlak voor het slot van het tweede deel op deze samenhang tussen JdD en de Zoon des mensen terugkomt. Dat gebeurt in hfdst. 21, wanneer ‘de Heere tot Zijn tempel is gekomen’, die heeft gereinigd (21:12-17) en daar is binnengegaan (21:23) om de laatste gesprekken met de Joodse leidlieden te voeren. Vóór de gelijkenis van de pachters die de zoon doden (21:33- 46), die men ook bij Mc. en Lc. vindt, voegt Mt. nog een gelijkenis in, die van de twee zonen (21:28-32), waarvan het slot aldus luidt: ‘Want Johannes heeft u de weg der gerechtigheid gewezen, en gij hebt hem niet geloofd; de tollenaars en hoeren daarentegen wél. Maar hoewel gij dat zaagt, hebt ge ook naderhand geen spijt gekregen, zodat ge alsnog in hem gingt geloven’. Met deze woorden maakt Mt. de voorafgaande les van de onbeantwoorde vraag inzake de doop van Johannes (21:23-27) nog eens heel expliciet: de Joodse leiders hebben alvorens Jezus te verwerpen reeds JdD verworpen. Nu is hun oordeel onafwendbaar. Twéemaal heeft God het volk, twéemaal ook zijn leiders voor de keus geplaatst: eerst bij JdD, toen bij Jezus.

Twéemaal! En ziet u, hoe Mt. ertoe neigt de eerste kans (die bij JdD) voor de leidlieden nog weer als een dubbele te zien? Na hun eerste verwerping van JdD had diens aanvaarding door tollenaars en hoeren hen alsnog tot jaloersheid kunnen verwekken (om met Paulus te spreken, Rom. 11:13.14).

Waarom die onderstreping van het tweevoudige in het ‘aanbod der genade’, ja zelfs het aanbrenge van een extra verdubbeling bij Mt.? Is het wellicht om zijn volk, en helemaal zijn leiders, alle onschuld te benemen, en hun vonnis als verdiend in het licht te stellen? Is dat soms ook de achtergrond van die opmerkelijke verdubbelingen, waarvan ik u enkele voorbeelden noemde? Spreekt Mt. graag van ‘twee’, omdat hij het *getuige-ka.rakx.er* van de door Jezus gedane werken wil onder-

strepen? Ziet Mt., doordrongen als hij is van het *gericht* dat nadert over zijn volk, ziet hij wat Jezus gesproken en gedaan heeft vooral als woorden en daden die straks tegen zijn volk en hun leiders zullen *getuigen*, waarbij *twéé* getuigen naar Gods wet een zaak onomstotelijk doen vaststaan?²

We moeten afronden. Naar aanleiding van de verplaatsing van een deel der eschatologische rede bij Mt. naar een eerder punt in zijn evangelie heb ik u meegevoerd op een misschien al te lange omweg, in een poging, zicht te krijgen op de structuur van diens evangelie en op de motieven die hem beheersen. Het was een eerste oriëntatie, die mijzelf ervan heeft overtuigd, dat eigenlijk nog veel meer detailonderzoek zou moeten volgen. Ik meen weliswaar een nieuw spoor te ontwaren, maar lang niet alles is mij nog duidelijk, en er rijzen vragen, waarop ik nog maar aarzelend een antwoord durf suggereren. Toch geloof ik, dat, wat de betekenis van het gevondene voor Mt. 24 betreft, enkele dingen kunnen worden vastgelegd.

In de eerste plaats: Mt. ziet in aansluiting op Maleachi's profetie het gericht komen over zijn volk en deszelfs leiders. Niets wijst er m.i. op, dat een oordeel ook over de heidenen, een wereldgericht dus, binnen zijn gezichtskring valt. Integendeel: het is juist Mt., alléén Mt., die in de woorden waarmee Jezus de twaalf uitzendt, de beperking vermeldt: 'wijkt niet af op een weg naar heidenen, gaat geen stad van Samaritanen binnen; begeeft u liever tot de verloren schapen *van het huis Israëls'* (10:5.6). (N.B. Men hoort in de laatste woorden duidelijk de aansluiting bij 9:36!). En het is opnieuw alleen Mt., die in de naar voren geschoven passage van de eschatologische rede de toezegging van Jezus vermeldt: 'gij zult niet alle steden *van Israël* zijn rondgekomen, voordat de Zoon des mensen komt' (10:23). De oordeeldreiging over de steden van Galilea

2 Mattheüs schematiseert wel vaker de historie: men denke slechts aan wat hij in hoofdstuk 1 doet met het geslachtsregister van Jezus Christus.

(Chorazin, Bethsaïda, Kapernaüm) in hfdst. 10-11 vindt haar natuurlijk complement in de oordeelsdreiging over de stad van Judea (Jeruzalem) in de hfdstt. 23-25.

In de tweede plaats: t.a.v. het meest cruciale punt in mijn nieuwe exegeese van hfdst. 24, de vraag of de profetie van vv. 29-31, ontleend aan (o.a.) Jesaja's profetie over Babel in diens hoofdstukken 13 en 14, wel op Jeruzalem zou kunnen slaan, brengt de parallel met hfdst. 11 een onmiskenbaar argument -'pro' naar voren: uitgerekend aan diezelfde profetie tegen Babel (Jes. 14:13-15) is ontleend de oordeelsprofetie tegen Kapernaüm in Mt. 11:23.

Tot zover wat ik in '19 naar voren bracht.

Aan de toen gedane suggesties ter verklaring van Mattheüs' tweedeling heb ik er thans nog een toe te voegen. Mattheüs heeft het oordeel over Israëel, waarmee Jezus in Mt. 24 reeds dreigde, zich in 66-70 zien voltrekken, en wel *in twee fasen: eerst over Galilea, daarna over Jeruzalem*. Dat kan hem er m.i. toe bewogen hebben Jezus' verwerping door Galilea eerst, en door Jeruzalem daarna *afzonderlijk zwaar te beklemtonen*.

Er zijn overigens nog verdere overeenstemmingen aanwijsbaar tussen het Mattheüs-evangelie en Openbaring.

Als Mattheüs in 2, 15 de woorden uit Hosea 11, 1 'Uit Egypte heb Ik mijn zoon geroepen' in herinnering brengt, dan doet hij dat op een wijze die m.i. verraad, dat hij *Jeruzalem* als het nieuwe 'Egypte' ziet, waaruit Jezus *als een tweede Mozes* Gods nieuwtestamentische zoon, de kudde van Christus' getrouwen, moet bevrijden. Hij bezigt namelijk bij de oproep van een engel aan het adres van Jozef, Jezus terug te brengen *uit* (het geografische) Egypte *naar* Kanaan, de woorden die Mozes te horen kreeg, toen nu *uit* Midian *naar* Egypte terug moest om Israëel te bevrijden: 'wie u naar het leven stonden zijn dood', Ex, 4, 19 (Mt. 2, 19).

Op de verrassende overeenstemming van Mt. 24, 29-31 met Op. 6, 12-7, 3 wees ik reeds in *Vergezicht* 351-353.

Ten slotte: als enige van de evangelisten spreekt Mattheüs van ‘Galilea *der heidenen*’ (Mt. 4, 15) in een citaat uit Jes. 8, 23-9,1. Vgl. Op. 16, 19.

AANHANGSEL 2

Uw broederschap in de wereld

‘Wederstaat hem (d.i. de duivel), vast in het geloof, wetende, dat aan uw broederschap in de wereld hetzelfde lijden wordt toegemeten.’

1 Petr. 5, 9

De tekst hierboven stelt ons voor een aantal problemen, waarvan ik de twee gewichtigste zou willen bespreken.

Om te beginnen: welke *functie* heeft het ‘*weten*’, dat ook elders broeders lijden? Anders gezegd: hoe is het participium *eidotes* (wetende) gekleurd? Causaal soms? Moet men het dus verstaan als ‘*omdat* u weet, dat uw broeders elders hetzelfde lijden’? Maar vormt zulk weten wel voldoende *reden*, ‘de duivel te weerstaan’?

Ik denk aan een andere mogelijkheid, die - naar ik achteraf gewaar werd - ook al eens is geopperd in een door Bigg¹ aangehaalde vertaling van Hofmann.

Doorgaans beschouwt men nl. *ta auta toon pathematoon* (hetzelfde lijden) als *subjectsaccusativus* bij het als passivum opgevatte *epiteleisthai*. En deze acc. cum inf. laat men dan afhangen van *eidotes* (wetende). De dativus *tei adelphoteti* (de broederschap) zou dan afhankelijk zijn van *epiteleisthai*, dat door de NBG-vertalers als ‘worden toegemeten’ is opgevat.

Formeel is dat allemaal mogelijk. Toch dient men te bedenken, dat naast het activum *epitelein* (eigenlijk ‘voltooien’) een medium *epiteleisthai* voorkomt, dat - voor zover ik kan zien -

1 Ch. Bigg, *The Epistles of St. Peter and St. Jude* (in ICC), Edinburgh 1910, 194.

dezelfde betekenis heeft. In het NT vinden we dat in Gal. 3,3. Bij Polybius, wiens taalgebruik parallellen vertoont met dat van het NT, treffen we het tien maal aan. En wat de dativus *tei adelphoteti* betreft: die kan evengoed afhangen van *ta auta*. Men heeft dan te maken met een zogenaamde *comparatio compendiaria*²: *tei adelphoteti* is verkort uit *tois tes adelpho- tetos pathemasin*. Een parallel is te vinden in de tweede Petrusbrief 1, 1: *isotimon hemin ... pistin*, waar *hemin* (als wij) verkort is uit *tei hemoon pis tei* (als ons geloof).

Construeert men aldus, dan moet men *ta auta toon pathematoon* als object nemen bij het mediale *epiteleisthai*. Wat deze verbinding betreft, zou ik willen wijzen op Xen. *Apol.* 4, 8, 8 (ook reeds bij Bigg genoemd), waar ‘de lasten van de ouderdom’ als object van *epitelein* voorkomen; en op Xen. *Apol.* 33, waar ‘de dood’ het lijdend voorwerp bij dit werkwoord is. *Epitelein* (c.q. *epiteleisthai*) krijgt dan de betekenis ‘verduren, doorstaan’.³

Enkel de infinitivus (*epiteleisthai*) hangt nu af van *eidotes* (wetende), dat men daarom zal moeten opvatten als ‘in staat zijnde’. Zo is - wat het NT betreft - *idenai* ook gebruikt in Mt. 7, 11 (= Lc. 11, 13); Filipp. 4, 12; 1 Th. 4, 4; 1 Tim. 3, 5; Jak. 4, 17; 2 Petr. 2, 9.

M.i. krijgt men pas zó de juiste causale verbindingen: de constatering, dat zijn lezers sterk zijn in het geloof, geeft Petrus de vrijmoedigheid te zeggen: ‘u kunt het lijden wel aan’. En daarom durft hij hun gerust de opdracht te geven, de boze te weerstaan. Ik zou dus willen vertalen: ‘Biedt de duivel weerstand, want sterk als u staat in het geloof weet u de (daaraan verbonden) kwellingen wel te doorstaan. Het zijn per slot dezelfde waaronder uw broederschap in de wereld te lijden

2 Zie Kühner-Gerth II 310. Standaard-voorbeeld Hom. *II.* 17, 51 *komai Charitessin homoiai* (lokken als (die van) de Gratiën).

3 Het werkwoord hier in verband brengen met de betekenis ‘betalen’ (zo L-S-J) lijkt me niet juist.

heeft.’ M.a.w. u moet niet denken, dat ‘u iets ongehoords overkomt’ (4, 12). Uw lijden blijft - om met Paulus te spreken - binnen de gewone menselijke maat (1 Kor. 10, 13).

De tweede vraag: wat is hier onder *en (tooi?) kosmooi* (in de wereld) te verstaan?

Van Houwelingen⁴ wil het nader bepaald zien door *humoon*, dat - volgens hem ten onrechte - gewoonlijk op *adelphoteti* wordt betrokken. Zo ook in de hierboven afgedrukte NBG-ver- taling: ‘uw broederschap’. Zijn motivering is: ‘Wanneer de woordschikking in het Grieks letterlijk wordt vertaald (verg. 2 Petr. 3, 2: het gebod van uw apostelen), staat er: “de broederschap in uw wereld”.’ Hij wekt daarmee de indruk, als zou de woordorde in de Griekse tekst ons ertoe dwingen *humoon* bij *kosmooi* te trekken. Maar ik moet hem corrigeren. Als men de woordorde van het Grieks hier volgt, staat er: ‘de in de wereld *van u* broederschap’. En dat ‘van u’ kan evengoed bij het volgende als bij het voorafgaande woord horen: ‘Der Genetiv der Personalpronomen geht entweder dem Substantive voran oder folgt demselben nach’, Kühner-Gerth I 559. Voorbeelden van plaatsing vóór het (van een lidwoord voorzien) substantivum: 2 Kor. 7, 7 (3x); 8,14 (2x); 12, 19; 13, 9; Filipp. 1, 19.25; 1 Th. 3, 7. Tussen lidwoord en substantivum kan vóór zo’n pron. pers. in de genetivus eventueel nog een tweede bepaling staan, die eveneens op het substantivum is betrokken. Voorbeelden daarvan uit het NT: 1 Petr. 1, 18 *ek tes mataias humoon ana- strophes* (uit uw dwaas gedrag) en 2 Petr. 3, 15 *ho agapetos hemoon adelphos* (onze geliefde broeder). Zo kan hier *en (tooi?) kosmooi* zonder bezwaar op *adelphoteti* worden betrokken.

Intussen begrijp ik volkomen, dat Van Houwelingen zit met

4 Dr. P.H.R. van Houwelingen, *1 Petrus* (in Comm. op het NT, derde serie), Kampen 1991, 183.

de vraag: wat mag die lokalisering ('in de wereld') wel betekenen? Waar hebben we de broederschap die Petrus hier op het oog heeft, te zoeken?

Hier zou ik willen herinneren aan wat Paulus in Gal. 6, 14 schrijft: dat door het kruis van Christus *emoi kosmos estau- rootai kagoo kosmooi* (voor mij de wereld is gekruisigd, en ik voor de wereld). Wat hij met die *kosmos*, die met Christus aan het kruis is genageld, bedoelt, drukt hij in Kol. 2, 14 uit met deze woorden: *to kath' hemoon cheirographon tois dogmasin, ho en hupenantion hemin* (het handschrift met al die bepalingen, dat ons in staat van beschuldiging stelde), m.a.w. de oudtestamentische wet. Sinds Paulus Christus volgt, zijn al die bepalingen van feestdagen enz., die de wet voorschreef, voor hem vervallen (w. 15-23).⁵ Vandaar dat hij in Kol. 2, 20 schrijft: *ti hoos zoontes en kosmooi dogmatizesthe*; (wat laat u zich regeltjes voorschrijven, alsof u nog leefde *in de wereld*, d.i. onder het gezag van de joodse wet?).

Men dient bovendien te bedenken, dat in het evangelie van nog een derde apostel, t.w. Johannes, het woord *kosmos* gewoonlijk op het de Christus verwerpende jodendom slaat. Alsook dat ik meen te hebben aangetoond⁶, dat de uitdrukking *katabole kosmou* (grondlegging der wereld) niet terugverwijst naar de schepping van Gen. 1, maar naar de uitleiding van Israël uit Egypte, met name naar de wetgeving op de Sinaï.⁷

Ik vermoed dan ook, dat Petrus met *he en (tooi?) kosmooi adelphotes* de broeders bedoelt die in die wereld wonen waar het joodse wetticisme het leven beheerst. Zulks in tegenstelling

5 Vgl. ook Gal. 2, 19 'Want ik ben door de wet (t.w. die van Christus) voor een (andere) wet (t.w. de oudtestamentische) gestorven'. Zie mijn bundel *De Schrift opent een vergezicht*, Kampen 1998, 561.

6 Zie de in de vorige noot genoemde bundel, 443-469.

7 Deze uitleg vindt men nu ook in de *Bijbelse Encyclopedie*², onder redactie van de hoogleraren Gispén, Oosterhoff, H.N. Ridderbos, van Unnik en ds. R. Visser, Kampen 1975.

tot de gelovigen aan wie Petrus zijn schrijven richt; dié verkeren nl. *en tois ethnesin* (onder de heidenen), 2, 12. Zo verstaan hebben we hier een frappante parallel met wat Paulus schrijft in 1 Th. 2, 14: ‘Want gij, broeders zijt navolgers geworden van de gemeenten Gods in Christus Jezus die in Judéa zijn, omdat ook gij hetzelfde te verduren hebt gehad van uw eigen volksgenoten als zij van de Joden.’

Deze uitleg brengt mij er tevens toe *he en Babulooni suneklek- te* (*sc. adelphe*) (de medeuitverkoren (zuster) in Babylon) in 5, 13 als equivalent te zien van *he en (tooi?) kosmooi adelphotos*. Petrus bedoelt, denk ik, met beide omschrijvingen de kerk van Jezus Christus in Judea, in het bijzonder in Jeruzalem. Men lette er nl. op, hoe Petrus in 5, 13 de gemeente benoemt met een naam die verder alleen bij Johannes voorkomt: *aspazetai se ta tekna tes adelphes sou tes eklektes*, 2 Joh. 13. Als mijn uitleg juist is, gebruikt Petrus hier voor het de Christus verwerpende jodendom dezelfde geestelijke benaming (‘Babylon’) als Johannes in het boek Openbaring. Nu heeft Bigg de contactpunten tussen Petrus’ eerste brief en Johannes’ Openbaring opgesomd, *a.w.* 22. Hij schrijft dan: ‘For our purpose the most important of these points is the use of Babylon for Rome.’ Ook Bigg identificeert dus het Babylon van Petrus met dat van Openbaring. Hij verkeert echter in het nog steeds vrij algemeen heersende misverstand, dat ‘Babylon’ in Openbaring een cryptische aanduiding van Rome is. Ik meen deze dwaling, die met name schijnt ingegeven door een onhoudbare interpretatie van Op. 17, 9, te hebben weerlegd.⁸ Men moet Babylon niet in Rome zoeken, maar in Jeruzalem. Van daaruit zal dus Petrus’ eerste brief, naar ik aanneem, zijn verzonden.

8 Zie de in noot 5 genoemde bundel, 386.